

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BELGRAD HAKKINDA RÂGİP PAŞA'YA AİT BİR
RİSALE:FETHİYYE-İ BELGRAD (1739)**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Fatma Çiğdem UZUN**

**Enstitü Anabilim Dalı : TARİH
Enstitü Bilim Dalı : YENİÇAĞ**

TEZ DANIŞMANI: Yrd. Doç. Dr. M. Hüdai ŞENTÜRK

MART 2000

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**BELGRAD HAKKINDA RÂGİP PAŞA'YA AİT BİR
RİSALE:FETHİYYE-İ BELGRAD (1739)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Fatma Çiğdem UZUN

Enstitü Anabilim Dalı : TARİH
Enstitü Bilim Dalı : YENİÇAĞ

**Bu tez .../.../2000 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği /
oyçokluğu ile kabul edilmiştir.**

_____
Jüri Başkanı

_____
Jüri Üyesi

_____
Jüri Üyesi

ÖNSÖZ

Râgıb Paşa, hem devlet idâresindeki üstün becerileri ve hem de edebî alanda verdiği eserleriyle Osmanlı tarihinin önemli simâlarından biridir. Bu sebeple kendisi etraflıca incelenmeye lâyık bir şahsiyettir.

Râgıb Paşa'nın Fethiyye-i Belgrad adlı risâlesi, Avusturya ve Rusya ile yapılan müzakerelerde(1739) Osmanlı heyetindeki görevi sırasında bizzat şâhid olduğu olayların bir derlemesi olması bakımından incelenmeye değer bir eserdir. Bugüne değin Râgıb Paşa'nın edebî şahsiyeti ve eserleri bilhassa dîvânı pek çok araştırmacı tarafından incelenmiş, ancak tarihi tecrübelerini derlediği az sayıdaki eseri göz ardı edilmiştir. Râgıb Paşa'nın bu mâhiyetteki eserlerinden biri olan Fethiyye-i Belgrad, târihimizde önemli yer tutan bir olayın biraz daha açıklığa kavuşturulması açısından incelenmeğe değer bulunmuştur.

Bu çalışmada yardımlarını esirgemeyen kıymetli arkadaşım Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi doktora öğrencisi Emine Altay'a, metnin düzenlenmesinde yardımcı olan Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü hocalarından Yrd.Doç.Dr. Sayın Cevdet Şanlı'ya, bu çalışmamızda kütüphânesini bize açan Yrd.Doç. Dr. Sayın Yılmaz Güney'e, Süleymaniye Kütüphânesi müdürü sayın Dr.Nevzat Kaya'ya şükranlarımı arzederim.

Ayrıca tez çalışmam boyunca bana destek olan aileme ve bilhassa bu çalışmamda bana yol gösterip yardımcı olan danışman hocam sayın Yrd. Doç. Dr. M. Hüdai Şentürk'e teşekkür ederim.

Adapazarı, Mart-2000

Fatma Çiğdem UZUN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	II
ÖZET	III
SUMMARY.....	IV
GİRİŞ	1
1. RÂGİB MUHAMMED PAŞA	5
1.1. Hayatı.....	5
1.1.1. Sadârete Kadar Geçen Dönem.....	5
1.1.2. Sadâret Dönemi	10
1.1.3. Vefâtı	14
1.2. İdârî Şahsiyeti	15
1.3. Edebî Şahsiyeti.....	19
1.4. Eserleri.....	21
2.FETHİYYE-İ BELGRAD TRANSKİRİBİ	26
3.METİN TAHLİLİ.....	45
3.1. 1736-39 Osmanlı-Avusturya ve Rusya Savaşları	45
3.2. Belgrad Muhasarası ve Belgrad Anlaşması.....	53
4.DEĞERLENDİRME.....	58
KAYNAKÇA.....	60
EKLER.....	64
ÖZGEÇMİŞ	

ÖZET

Koca Râgıb Paşa, yazar, şâir ve devlet adamıdır. Memûriyet hayâtına Defterhâne kaleminde başlamış, göstermiş olduğu başarılar sâyesinde kısa süre sonra Revan vâlisî Arifî Paşa'nın maiyetine tâyin olmuştur. Daha sonra sırasıyla ordu-yı hümâyûn reîsliğine, defter emâneti vekîllğine ve Reîsü'l-küttâb vekîli olarakda Bağdad'a gönderilmiştir. Bu vazîfesi sırasında İran ile imzalanan barış andlaşmasında Osmanlı hey'etinde görevli bir âzâ olarak bulunmuştur.

İran barışındaki başarılarının ardından, 1737 ortalarında sadrıazâm mektubculuğu makamına yükseltilmiş olan Râgıb Paşa, Avusturya ve Rusya murahhasları ile yapılacak görüşmeler için Niemirow'a gönderilmiştir. Belgrad Andlaşmasındaki üstün hizmetlerinden dolayı 1741'de reîsü'l-küttâblığa tâyin edilmiştir.1744'de de vezîrlük pâyesi ile Mısır'a ve akabinde Sayda, Rakka ve Haleb vâfiliklerine getirilmiş ve 1757'de Bâhir Mustafa Paşa yerine sarıazâmlık kendisine tevcih olunmuştur. Ve hayâtının sonuna kadar bu vazifeyi yürütmüştür.

Râgıp Paşa çeşitli görevlerde bulunduğu sırada edindiği tecrübeleri de kaleme almıştır. Tezimizin konusunu teşkil eden Fethiyye-i Belgrad'da müellifimizin târih alanında verdiği nâdir eserlerinden biridir. Yaptığımız bütün araştırmalar bu eserin diğer bazı kaynaklarda belirtildiğinin aksine başlı başına bir eser olduğunu, diğer eserleri içinde yer alan bir makale olmadığını ortaya çıkarmıştır. Fethiyye-i Belgrad'da Râgıb Paşa, 1736-39 yılları arasında geçen Osmanlı-Avusturya ve Rusya savaşları, Osmanlı komutanlarının orduyu sevk ve idâre edişi, alınan kaleler ve savaş sonunda gerçekleşen barış andlaşması ve andlaşmanın önemli maddeleri kendi bizzât müşahedeleri ile anlatmaktadır.

Bu çalışmanın gayesi; Râgıb Paşa'nın yayınlanmamış bulunan ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nin dış siyâsetine ışık tutması açısından önemli bir kaynak olan bu eserini günümüze aktarabilmektir.

SUMMARY

This study aims to explain Râghıb Pasha's book that it's name "Fethiye-i Belgrad". This book is explained that how take Belgrade and agreement of Belgrade. Râghıb Pasha, was a Ottaman Grand Vizier and litterateur. Firstly, he acted as secretary and deputy-chamberlain to the governora of Revan, Arifi Ahmed Pasha, and Köprülü-zâde Abdullah Pasha and, lastly, to Hekimoğlu Ali Pasha. Soon after the conquest of Baghdad in 1733 he was appointed defterdâr there. Two years later, he accompained the governor Ahmed Pasha, who had been appointed as ser'asker of Bagdad, as deputy of the re'is efendi, and returned to the capital as chief of the poll-tax office (cizye muhasabacılığı). İn this capacity he went into the field 1739 and took a loading part in the peace negotiations of Niemirow. He was very successsfully in the peace and later written his experience inthis peace as Fethiye-i Belgrad. This booklet was a valuable distinguiisted political historian and valuable as models of important writing.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti 600 yıl adalet, sosyal dayanışma ve paylaşma, inanca saygı ve hürriyet ikliminde, farklılıkları hoşgörü ile kuşatarak, çeşitlilikler üzerine sağlam bir bina inşa edebilme basireti içerisinde süren bir cihan devleti oluşunu, aşiretten devlete tekâmül edişini, yetiştirdiği devlet adamlarının kabiliyeti nisbetinde gerçekleştirmiştir. Osmanlıda devlet adamları, yetiştirilmelerinde gösterilen ihtimâm ve aldıkları çok yönlü eğitim sâyesinde kazandıkları siyâsî niteliklerini çoğu zaman edebî ve san'ata ait niteliklerle süslemesini bilmiş güzîde şahsiyetlerdir. Bu durum bir devlet politikası olarak eğitime verilen önemin ve insana yapılan yatırımın hebâ olmayışının müşahhas bir misâli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Siyâsî kişiliğinin ve başarılarının yanısıra hem şâir, hem yazar hem de târihçi olma vasıflarını tek vücûda sığdırabilen Koca Râgıb Paşa bu cihetten Osmanlı devlet adamı şablonuna uymakla birlikte hususî durumu îtibârı ile diğer devlet adamlarından farklı bir mevkide bulunmaktadır. Râgıb Paşa'nın hususiyeti, devlet memurluğu mesleği ile hayâta atılıp kademe kademe yükselmek suretiyle devletin en yüksek makamına kadar gelebilme başarısıdır. Râgıb Paşa devletin hemen her kademesinde görev almış Sultan III.Osman'ın yedinci ve sonuncu sadrîâzamı olarak en yüksek makama çıkmış ve hayatının sonuna kadar da sadâret mührünü taşımıştır.

Râgıb Paşa'nın sadâret yılları Osmanlı Devletinin halkıyla birlikte beklediği barış ve huzur ortamının yeniden tesîs edildiği bir dönem olmuştur. Râgıb Paşa ülkenin her bölgesiyle ayrı ayrı ilgilenirdi. Her meseleyi hazırladığı çözüm teklifleri ile birlikte Pâdişâha takdim eder, her işde Pâdişâhı bilgilendirir ve onayını almaya çalışırdı. Usta bir siyâsetçi olarak Râgıb Paşa asla Pâdişâhın önüne geçmemiş kendisini ikinci plâna atarak devleti doğrudan doğruya yönetme başarısını göstermiştir(De Lamartine,1991:858-859). Siyâsî târihcilerin uzmanlarının devlet adamlarından Köprülü Mehmet Paşa ile eş tuttukları Râgıb Paşa'yı, devrinin vak'anüvisi Vâsıf Efendi de "insan-ı kâmil denilmeğe sezâ ve sadrû'l-vüzerâ elkâbına revâ" şeklinde vasıflandırmıştır.

Râgıb Paşa bir diplomat olarak da yabancı devletlerle olan ilişkilerde oldukça başarılı roller oynamıştır. Bağdad'da Vâli Ahmet Paşa'nın maiyetinde defterdar

olarak görevli iken, Nâdir Şah ile yapılan müzâkerelerdeki başarılı üslubu sayesinde 1736'da İran hey'eti ile yapılacak barış görüşmelerine, İran meselelerinin iç yüzünü bilen bir mütehassıs olarak katılmak üzere İstanbul'a çağrılmıştır. Bu müzâkereler hakkında bir rapor mâhiyetindeki Tahkîk u Tevfik adlı eserini kaleme almıştır. Üç yıl sonra 1739'da Avusturya ve Rusya mürahasları ile yapılacak görüşmeler için Osmanlı hey'etinin bir âzâsı olarak Niemirow'a gönderilmesi, devlet tarafından bu alanda kendisine duyulan güvenin ve inancın bir isbatı olarak kabûl edilmiştir. Zira yerli ve yabancı o dönem târihçilerin ortak fikri Râgıb Paşa'nın diplomasi ilmine vakıf usta bir siyâsetçi olduğudur.

Tecrübelerini eserlerine yansıtan Râgıb Paşa 'Fethiyye-i Belgrad' adlı eserinde de sadrâzam bmehtupçuluğu vazifesinde iken mürahas üye olarak gönderildiği Neimirow'daki müşahedelerini bu eseri sayesinde aktarabilmiştir. Eserde, Belgrad ve civar kalelerin –Niş, Vidin, Semendire, Ada-i Kebîr, vd.- fethi esnâsında yapılan çarpışmaları anlatır ve dönemin sadrâzamı El-Hacc Mehmed Paşa'yı tanıtarak başarıları hakkında bilgiler verir. Yine sabık sadrâzam Hekimoğlu Ali Paşa'nın Hisarcık muhârebesinde ki komutanlığı ve başarılarından bahseder. Eser, Avusturya ve Rusya ile yapılan barış müzâkerelerinin şartlarından ve andlaşmanın önemli maddelerinden bahsederek Sultan I. Mahmud'a dua ve niyazlarla sona erer.

Râgıb Paşa sâdece büyük bir devlet adamı değil aynı zamanda Türk edebîyatında klasik tarzda eserler veren bir edebî şahsiyettir. Onun edebî şahsiyetini ifâdede önemle ve öncelikle belirtilmesi gereken nokta, şâirlik vasfı taşıyan az sayıdaki vezirlerden birisi oluşudur. Râgıb Paşa şiirleri ile çağları aşarak soluğu günümüze kadar ulaşmış nâdide şâirlere dendir. Zira yaşadıkları dönemlerde çok tanınmış olan dîvân şâirlerinden pek çoklarının isimleri daha sonraları unutulup gitmiştir. Râgıb Paşa'yı bu gibi şâirlerden ayıran bâriz özelliği onun önceden çizilmiş bir takım kalıpları en üst derecede kullanan ve söz konusu kalıpları zorlayarak orijinal hayallerle yeni bir söyleyiş tarzı yakalayan yanındır(Yorulmaz,1998:33).

Râgıb Paşa devrin diğer şâirlerine nispeten sâde ve daha anlaşılır bir dil kullanmıştır. Bazı beyitleri bir dîvân şâirinin değil de sanki bir halk şâirinin kaleminden çıkmış

havasını vermektedir. İlk bakışta Arapça ve Farsça kelime ve kavramların çokluğu dikkati çekse de okunduğunda şiirlerinin açıklığı ve anlaşılabilirliği kendiliğinden sezilir. Râgıb Paşa aşk, hayal ve hissiyata, şiirinde ikinci plânda yer vermiş; daha ziyade hayâta ve topluma ait gözlemlerini dile getirmiştir.

Çağdaşları Râgıb Paşa'nın âteşin fikirli, güzel yüzlü, sağlam akîdeli, konuşmaları latif, ifâdesi tatlı, çeşitli bilgileri olan, yüksek ahlâklı bir zât olduğuna ve ömrü boyunca vaktinin çoğunu kitap okuyarak geçirdiğine ve başlıca zevkinin ilmî meseleler ile uğraşmak olduğuna şahâdet ederler (Ahmed Nüzhet Efendi, 1253:mukaddime,ilk sayfalar). Hakkında sarf edilen bu övgü dolu sözlerin haklılığı, onun kendi adına yaptırdığı bir kütüphânesinin bulunması ile de sübût bulur.

Râgıb Paşa'nın günümüze dek ulaşmış bulunan şiirleri ve diğer bütün eserleri, onun sanatçı yönünü yansıtırken, yukarıdaki ifâdelere istinâden denilebilir ki Râgıb Paşa bir ilim, irfan ve kültür adamı olmakla da mümtaz bir kişiliğe sâhibdir..

Gazel

Muharrrik dil olur dil-rübâya muhtâcız
Zamân-ı za'f kuvâdır asâya muhtâcız
Dem-i Mesîh'den etsen recâ-yı himmet der
Bu deyr-i köhnede biz de du'âyâ muhtâcız
Ne nâhudâdan i'ânet ne hod sabâdan eser
Bu yemde şurta-i lutf-ı Hudâyâ muhtâcız
Ede niyâzımızı dergeh-i kabûle delîl
Dil-şikeste gibi bir gedâyâ muhtacız
Sitemde eyledi bîgâneler telâfisin
Dedirmedi hele dehr âşinâyâ muhtâcız
Verirse ruhsat eger dûr-bâş-ı istiğnâ
Şu mâsivâdan ibâret gınâyâ muhtâcız
Peyâm-ı bâd-ı sabâ hep havâyâ çıkmakda
Şemîm-i kâkülü olan hulyâyâ muhtâcız
Yolunda ol büt-i şûrîdenin yine Râgıb
Metâ-ı zühd ü riyâyı fedâyâ muhtâcız

1. RÂGİB MEHMET PAŞA

Osmanlı devlet adamı, âlim, şâir ve edîbidir. Asıl adı Mehmed'tir. Şiirde "Râgıb" mahlasını kullandığı için daha çok Koca Râgıb Paşa adıyla tanınmıştır. Babası Defterhâne kâtiblerinden Şevki Mustafa Efendi'dir (M.Süreyya,1971:358). Küçük yaştan beri tahsil ve terbiyesine ihtimam gösterilmiş; keskin zekâsı ve parlak istidâdı ile, kısa zamanda büyük bir ilerleme göstererek dikkati çekmiştir. Mehmed Râgıb Paşa yalnızca Osmanlı devlet adamlarının en büyüklerinden biri değil, aynı zamanda Türk edebiyatına önemli eserler vermiş bir şâirdir. Öğrenimiyle ilgili elimizde doyurucu bilgi olmamasına rağmen, bunun özel hocalar vasıtasıyla olduğu sanılmaktadır. Bulunduğu devlet kademelerinde gösterdiği gayret ve başarılarla kendini fark ettiren Râgıb Paşa, haklı olarak önemli mevkilere getirilmiştir. Kayırılmaların çok yaşandığı bir dönemde basamakları dikkatle ve emin adımlarla çıkmış, kimsenin himâyesine girmediği halde sadrıâzamlık makamına kadar yükselmiş ve vefâtına kadar da bu mevkiini muhâfaza etmiştir.

1.1. HAYÂTI

1.1.1. Sadârete Kadar Geçen Dönem

1699'da İstanbul'da doğmuştur. Küçük yaştan beri gösterdiği ilerleme ile birlikte ilk olarak babasının çalıştığı Defterhâne kalemine devam etmeğe başlamıştır. Burada sür'atle gelişerek, işlerin inceliğine kolayca nüfuz etmiş ve çok geçmeden, emsalleri arasında temayüz etmiş, daha o vakit şöhret kazanmış ve bir süre sonra Dîvân-ı Hümâyûn kâtibliğine yükselmiştir (Mustakîm-zâde,1928:499). Burada çalışırken bir yandan da ilim ve kültür yönünden kendini yetiştirmeye çalıştı. Gerekli olan Arapça ve Farsça'yı öğrenmeye başladı ve aynı zamanda Ayasofya medresesi üstadlarından Yusuf Efendi-zâde'den sülûs ve nesih yazılarını meşk etti (Mutlu,1963:2). Henüz 25 yaşlarında iken, 1722'de cereyan etmekte olan İran savaşları sırasında fetholunan toprakların tahrîrine memur edilerek, Revan vâlisi Arifî Paşa'nın maiyetine tâyin olundu (Yorulmaz,1998:2). Bundan sonra Tebriz Seraskeri Köprülü-zâde Abdullah Paşa maiyetinde Ordu-yı Hümâyûn reisliğine ve ardından Hekimoğlu Ali Paşa'nın yanında Defter Emâneti vekîllğine getirildi (1724) (M.Süreyya,1971:359). Bir yıl kadar Revan defterdarlığında bulunduktan sonra, 1729'da İstanbul'a döndü; fakat hemen arkasından Riyâset Vekâleti pâyesi ile, Hemedan eyâletinin tîmâr ve

zeâmetlerini yeniden düzenlemeğe ve dağıtılmasına memur edilerek Bağdad vâlisi ve İran Seraskeri Ahmed Paşa'nın maiyetine verildi (Yorulmaz,1998:2).

1730'da Sûvârî Mukâbelesi¹ pâyesine ilave olarak, defterdarlık görevi ile Bağdad'a gönderildi. Burada kaldığı müddetçe ilim ve edebiyat sahasında ve idâre işlerinde gösterdiği bilgi ve mahâreti sâyesinde Vâli Ahmed Paşa'nın takdîr ve îtimâdını kazandı (Baykal,1988:596). Ahmed Paşa, kendisine ithâf ettiği bir kasîde dolayısıyla, Râgıb Efendi'ye çok yüksek bir para bağışı yaptığı gibi (M.Süreyya,1971:359), o târihlerde Osmanlılar ile savaşmakta olan Nâdir Şah ile giriştiği müzâkerelerde defterdarını, murahhas olarak İran hükümdarı nezdine gönderdi.

Ahmed Paşa'nın 1733 yılında Nâdir Şah'ın Bağdad kuşatmasına elindeki kuvvetlerle bu kuşatmaya karşı uzun süre dayanmasının imkânsız olduğu ortadaydı. Ahmed Paşa, Topal Osman Paşa'dan kendisine yardım gelinceye kadar Şah'ı oyalamalıydı. Bu maksadla Mehmed Râgıb Paşa'yı Nâdir Şah'a gönderdi.

Râgıb Paşa vazifesini gayet iyi başarmış, Nâdir Şah'ı gereği kadar oyaladıktan sonra istenen müsaade ile geri dönmüştür (Mufassal Os.Ta.,1971:V,2480). Bu arada Topal Osman Paşa'nın harekete geçtiğini öğrenen Nâdir Şah, kuvvetlerinin büyük bir bölümünü alarak onu karşılamaya gitmiş, fakat iki ordunun karşılaşmasından kısa bir süre sonra Nâdir'in orduları tam bir bozguna uğramış ve bu sayede Bağdad kuşatmadan kurtulmuştur(Hammer,1994:VII, 407-410). Bu savaşı Topal Osman'ın kazanması gerçekten önemlidir. Nâdir Şah bu savaşı kazanacak olsaydı, bütün doğu Anadolu'yu ele geçirmesi mümkün olabilirdi.

Bu başarının ardından Râgıb Paşa 1734'te İstanbul'a çağrılarak, maliye tezkireciliğine² tâyin edilmiş ise de, 1736 sonlarında Erzurum seraskerliğine getirilen Ahmed Paşa'nın maiyetine ordu defterdarlığı ve Reîsü'l-küttâb vekîli olarak verilmiştir (Yorulmaz,1998:3). Aynı yıl İstanbul'a gelerek ikinci defa cizye

---

¹ Sûvârî Mukâbelesi: Sipahi, silahtar ve dört bölüğe(sağ ve sol ulufeciler, sağ ve sol garipler) verilen mevâciplerle ilgilenirdi(Tabakoğlu, 1996: 55).

² Eskiden resmi dairelerde yazı işleri ile vazifeli bulunanlara tezkireî veya bunun türkçe şekli olan tezkireci tabiri kullanılırdı(İA,1988:12-I,226). "Maliye tezkireciliği" ifadesi kaynak eserlerde yer almamakla beraber, bu mesleğin maliyede yazı işleri ile alakalı bir vazife olduğu kanaatindeyiz.

muhâsebeciliğine getirilmiş, ancak 1736 Temmuzunda Nâdir Şah tarafından İstanbul'a gönderilen elçiler ile yapılacak müzâkerelere, İran meselelerinin içyüzünü bilen bir mütehassis olarak katılmak üzere pâdişâh fermanıyla acele payitahta çağrılmıştır (a.g.e., s.3).

Barıştan önceki müzâkerelerde ve barış görüşmelerinde söz sahibi yetkililerden biri olarak büyük başarı gösteren Râgıb Paşa, diplomasi târihinin önemli eserlerinden biri sayılan "Tahkîk u Tevfik" adlı eserinde bilgiler vererek Nâdir Şah'dan da fazlasıyla söz etmektedir. Râgıb Paşa görüşmelere Reîsü'l-küttâb İsmâil Efendi ve Dîvân-ı Hümâyûn Mühürdârı Mustafa Efendi ile birlikte katılmıştı (Mufassal Os.Ta., 1971:V,2484).

Nâdir Şah'ın isteklerinin başında Ca'ferî mezhebinin Osmanlı devleti tarafından Hanefî, Şafî, Malikî ve Hanbelî mezheplerinden sonra beşinci mezheb olarak kabûlü ve Kâbe'de bu mezheb içinde bir rûkûn tesisi geliyordu. Ayrıca, İran hacılarından bac alınmaması ve hac emirlerinin ayrı ve kendilerinden olması, İstanbul ve İsfahan'da karşılıklı şehbenderler bulundurulması, İstanbul'daki şehbenderin kethüdasına buradaki İranlıları hacca götürme müsaadesi verilmesi ve nihayet esirlerin karşılıklı olarak serbest bırakılmaları isteniyordu (a.g.e., s.2484). Ancak bu istekler Osmanlı Devleti tarafından görevlendirilen sınırlı yetkiye sahip Genç Ali Paşa tarafından kabûl edilmemiş ve heyetler İstanbul'a çağrılmıştır. Aralarında Râgıb Paşa'nın da bulunduğu Osmanlı Heyeti ve İran heyeti arasında yapılan ve tartışmalı geçen sekiz toplantı sonunda neticeye bağlanabilmişti (Uzunçarşılı, 1982:IV,232).

Andlaşmaya göre Bâb-ı Âlî, İran'dan gelecek Emîr-i Hacc'ın Şam yoluyla gitmeyip Ncef ve Lahsa yoluyla gitmesini veya Şam yoluyla gidecek olursa Emîr-i Hacc unvânını kullanmamasını ve başka bir isim kullanılmasını kabûl ve İran hükümeti nezdinde üç yılda bir değiştireceği bir âmir bulundurmasını taahhüt ediyordu. Karşılıklılık esâsına uygun olarak İran da Bâb-ı Âlî'de maslahatgüzâr bulundurabilecekti. Son olarak da esirlerin serbest bırakılmasını iki taraf da kabûl ediyordu (a.g.e.,s.233). Ayrıca da iki ülkenin hududlarının IV.Murat döneminde

tesbit edildiği gibi kalmasına, iki hükümdar arasında muhaberatı düzenleyen usüllerin yürürlüğe girmesine karar verilmişti (Hammer,1994:VII,440-446). Bu barış ile Dâmâd İbrahim Paşa'nın hiç yoktan çıkardığı harp on üç sene sonra muvakkat bir zaman için sona ermiş oldu.

Râgıb Paşa, siyâsî başarılarının bir neticesi olarak 1737 Nisan'ı ortalarında sadriâzam mektupçuluğu makamına yükseltilerek Avusturya ve Rusya murahhasları ile yapılacak görüşmeler için Reîsü'l-küttâb Mustafa Efendi'nin başkanlığındaki hey'etin bir âzâsı olarak, Niemirow'a yollanmıştır (Uzunçarşılı,1982:IV,289). Belgrad seferi ve andlaşması sıralarında büyük yararlığı görülen Râgıb Paşa, 1741 Şubatında reîsü'l-küttâblığa tâyin olunmuştur (Babinger,1989:391). Râgıb Paşa ile bu makam yeniden nüfuz kazanmış, Osmanlı Devleti için diplomasinin hayâtî bir ehemmiyet kazanması neticesinde reîsü'l-küttâblar kendilerini göstermeye ve vezâret mevkiine geçmeye başlamışlardır (İnalçık,1988:682).

Râgıb Paşa, bu dönemde vazifesi icâbı sık sık temas ettiği yabancı devlet temsilcilerini âdeta kendine bağlamıştır. Bu mes'ûliyetli makamı üç yıldan fazla idâre ettikten sonra 4 Nisan 1744'de vezirlik payesiyle, Mısır vâliliğine gönderilmiştir (Baykal,1988:595). Râgıb Paşa'nın vezirliğe yükseltilmesi ve İstanbul'dan uzaklaştırılmasının sebebi, Nâdir Şah'a yakınlık beslediğinden şüphelenilen Bağdad vâlisi Ahmed Paşa ile yakın dostluğu gibi gözükse de, asıl sebep vezîriâzâm Seyyid Hasan Paşa'nın Râgıb Paşa'nın Sultan üzerindeki etkisinden hoşlanmamasıdır (Hammer,1994:VIII,51).

Beş yıl kadar süren bu memuriyeti sırasında Râgıb Paşa, âsâyîşi sağlamak için uğraşmış ve ayrıca uzun yıllardan beri devletin vâlilerini ellerinde bir oyuncak mesabesine indirmiş bulunan harîs ve zâlim Kölemen beylerini de te'dib ederek, memlekette bir müddet olsun huzur ve âsâyîşi kurmağa muvaffak olmuştur. Râgıb Paşa, Memlûk beylerine önce her istediklerini yaptırabilecekleri yumuşak mizaçlı biri olarak görünmüştü ve başlangıçta kendisine bırakılan iktidarla yetinerek ve irâdelerine karşı çıkmadan üç yıl kadar idâre etmişti. Nihâyet İstanbul'dan gelen hatt-ı şerifin etkisiyle âsî beyleri etkisiz hâle getirmeye başladı. Bu mücadeleyi

kısmen de olsa başarmış ve âsileri Sultan'ın bayrağına sadakat yeminine davet etmişti (a.g.e.,s.97). Fakat Mısır'da bir türlü dinmek bilmeyen kaynaşmalar ve baskılar karşısında Kölemen beylerinin hâkimiyeti ve aralarındaki rekabetleri nedeniyle artık oradan usandığını;

Kelâl geldi tasarrufdan ümm-i dünyâyı

Yeter şu Kahire'nin kahrı, 'azm-i Rûm idelüm

beyti ile dile getirmiştir (Muallim Naci,1995:240). 12 Eylül 1748'de kubbe vezirliği ve nişancılık pâyesi ile, İstanbul'a dâvet olunmuştur (Hammer,1994:VIII,111-112). Koca Râgıb Paşa'nın Mısır'dan ayrılmasında Kölemen beylerinin de etkisi olduğu aşikârdır (Kramers,1979:245). Bu gelişmeler üzerine Nişancı sıfatıyla kubbe vezirleri arasına katılmak üzere İstanbul'a çağrılmış ve daha yolda iken Aydın murahhaslığı, malikâne olarak kendisine verilmiştir (Baykal,1988:595).

Bundan sonraki yıllarda, sırası ile Sayda, Rakka ve Haleb vâililiklerinde bulunmuş, buralarda da îmar işlerinden başka, sükûn ve âsâyişin sağlanması için gerekli tedbîrleri almaktan geri durmamıştır (a.g.e.,s.595). Sadriâzam Bâhir Mustafa Paşa İstanbul'a gelmesine mani olmak için onu Şam vâililiğine tâyin ettirmek isterken birkaç gün sonra, Bâhir Paşa azledilerek sadâret mührü kendisine tevcih edildiği müjdesini almış ve 11 Kânûn-i sâni 1757 (Hicri 1170)'de İstanbul'a gelerek, yeni vazifesine başlamıştır (Danişmend,1972:IV,39).

1.1.2. Sadâret Dönemi

Böylece Râgıb Mehmed Paşa, devlet hizmetlerinde en aşağı mertebelerden başlayarak, kademe kademe ilerledikten, çeşitli idâre ve siyâset işlerinde bilfiil vazifeler alarak tam manası ile olgunlaştıktan sonra, çekirdekten yetişme mümtaz bir devlet adamı olarak, Sultan III.Osman'ın yedinci ve sonuncu sadrâzamı olmuştur.

Silâhdar Paşa'nın 1737'de ölümü ile Koca Râgıb Paşa'nın 1757'de iktidara gelmesi arasında geçen sürede sadârette on beş gün bile kalamayan birçok sadrîâzam gelmişti (De Tott, t.y.: 26). Sultan III.Osman'ın sadrîâzamları çoğunlukla güçlü kişiler idiler. Bunlar, hayâtlarından emin olabilseler ve her gün azledilmek endişesini taşımasalardı, mutlaka önemli başarılar elde edebilirlerdi (Altunay,1980:300-301). Ocak ayı içinde sadrâzamlığa getirilen Koca Râgıb Paşa sayesinde Osmanlı Devleti'nde istikrarlı politikalar uygulamaya başladı. Bu gelişmede Râgıb Paşa'nın, vaktinin büyük bir bölümünü kitaplarla geçiren itidâlli ve tecrübeli devlet adamı olma kişiliğinin payı büyüktür (Beydilli,1985:36).

O, sadâretinin ilk zamanlarındaki icraatlarında, Pâdişâhın dakikası dakikasına uymayan mizacını ve sık sık sadrâzam değiştirmek alışkanlığını dâima göz önünde tutarak çok dikkatli politikalar uygulamıştır. Nitekim Osmanlı Devleti ile Danimarka arasında imzalanan ticâret andlaşması, Râgıb Paşa için pâdişâh nezdinde önemli bir başarı olarak görülmüştür (Altundağ,1988:449).

Râgıb Paşa'nın sadâretinden 8-9 ay sonra, Dârüssaâde Ağası Ebu Kof Ahmed Ağa'nın teşvik ve tesiri ile azli ve yerine Kapudân-ı Derya Ali Paşa'nın getirilmesi istendi ise de Pâdişâhın hastalığı ve Darüssaâde Ağası Yazıcısı Kayserili İbrahim'in îkâzı ile saklanmak imkânı bulan Râgıb Paşa azilden kurtulmuştur (a.g.e.,s.449).

Sultan III. Osman'ın ölümü üzerine tahta geçen Sultan III. Mustafa, culûsundan sonra mâmur bir vatanın ahâlisini huzur ve refaha kavuşturmak için kendisine en çok yardımcı olabileceğini hissettiği Râgıb Paşa'yı yerinde bırakmış ve Râgıb Paşa Osmanlı târihinde pek az kimseye nasib olan bir şekilde, hayâtının sonuna kadar sadâret mührünü taşımıştır.

Râgıb Paşa, III.Mahmud'la iç ve dış siyâsette birebir uyuşan fikirleri sayesinde pâdişâhın tam îtimâdını kazanmağa ve âhenkli bir çalışma devresi açmağa muvaffak olmuştur. Devlet idâresi ve istikbal hakkındaki fikirleri birbirine uymaktaydı. Her ikisi de 1683 Viyana bozgunundan beri devam eden gerilemenin ancak bir barış dönemi içinde yapılacak uzun vadeli çalışmalarla önlenebileceğine inanıyorlardı. Bu

dönemde Pâdişâh daha ziyâde iç işleri ile, Râgıb Paşa ise dış işlerle meşgul olmuştur (Baykal,1979:700). III. Mustafa, sadriâzamını bütün hareketlerinde serbest bırakmış gibi gözükmekteydi. Ancak Râgıb Paşa, pâdişâhın emirlerini harfiyen yerine getirir ve yapacağı işleri kendisine haber verirdi. Sultan III. Mustafa da, vezir-i âzamının her türlü hareketini tâkib etmiş, icâbında mes'ûl tutmak için dâima uyanık bulunmuştur (Altınay,1980:303).

Zamanla Pâdişâhın tam îtimâdını kazanmağa başlayan Râgıp Paşa, âhenkli bir çalışma ortamı oluşturulmasını sağlamış ve 1758 baharında pâdişâhın dul kız kardeşi Sultan III. Ahmed'in kızı Sâliha Sultan'la nikâhlanmıştır (Şemdânî-zâde,1976:16). Sâliha Sultan önce Sarı Mustafa Paşa, daha sonra Sarhoş Ali Paşa'yla, en sonunda da Koca Râgıb Paşa ile evlendirilmiştir. Evlendiklerinde Sâliha Sultan kırk üç, vezirâzam yetmiş iki yaşında idi (Altınay,1980:307).

Râgıb Paşa'nın sadâret dönemi Avrupa'nın çok karışık olduğu bir dönemde geçmiş olmasına rağmen yabancı devletlere karşı muvaffakiyetle bir barış siyâseti takib etmiştir. O zamanlar Avrupa'nın belli başlı devletleri Yedi Yıl Savaşları içinde bulunmaktaydılar. Paşa, Osmanlı Devletinin kesin olarak Avrupa'daki savaşlara katılmaması ve barış içinde bulunmasının devlet için hayâtî önem taşıdığı görüşündeydi (Beydilli,1985:37). Prusya'nın Osmanlı Devleti ile yapmak istediği ittifâk andlaşması da Koca Râgıb Paşa'nın etkisiyle sadece ticâret ve dostluk muâhedeşi şeklinde kabûl edilmiştir.

Müttefik Avusturya, Fransa ve Rusya devletlerinin hücumuna uğrayan Prusya Kralı II.Friedrich Osmanlı Devletinin askeri yardımını kazanmağa çalışmakta idi. Râgıb Paşa, pâdişâhın arzusuna uygun olarak Prusya ile ittifâka sıcak bakıyordu. Ancak böyle bir ittifâka, Avusturya-Rusya ittifâkı içinde yer alan Fransa'ya karşı dengeleyici olması bakımından İngiltere'nin de yer almasını istiyordu (a.g.e.,s.42-43). Lamartin'e göre Râgıb Paşa, devlet adamı olarak Prusya devletinin temellerini atan II. Friedrich'i, Osmanlı devletinin eski ve güçlü düşmanı Avusturya'ya karşı bir denge unsuru olarak görüyordu. Hatta gerektiği taktirde Büyük Friedrich'in Ruslar, Avusturyalılar ve Osmanlılar arasında hakem olacağını düşünmüştür ve onun

dostluğunu kaybetmeyecek politikalar yürütmeye özen göstermiştir (De Lamartine,1991:861). Fakat ilerleyen zaman göstermiştir ki Friedrich'in kendisine duyulan bu güven, Râgıb Paşa'nın ileriye dönük oluşturmak istediği barış dönemi için olumlu sonuçlar getirmemiştir.

III.Mustafa'nın Friedrich ile görüşmelerine bakıldığında: Friedrich'in, Osmanlı hükümeti ittifâka yanaşmak meylinde iken, Osmanlıları Rusya üzerine sevk etmeye çalışması, bir müddet sonra da Rusya ile barışması ve sonra Avusturya ile harbi desteklemesi, tereddütleri arttırmıştır. Râgıb Paşa'nın Osmanlıların Avusturya muhârebelerinde Rusların, müttefiki olan Avusturya'ya yardım etmeyeceğine dâir II. Friedrich'den sarih teminat alamaması, andlaşmanın sadece bir dostluk mukavelesi şekline dönüşmesine sebep olmuştur (Uzunçarşılı,1982:350).

Kral ile Bâb-ı Âlî arasında defalarca girişilen uzun müzâkerelerin gayesi bir Osmanlı-Prusya savunma ve saldırma ittifâkı vücuda getirmek idi. Buna karşılık Râgıb Paşa'nın barıştan ayrılmayarak devleti bir mâceraya sürüklememe gayreti başarılı olmuştur (Unat,1968:113-115). Prusya ile sâdece dostluk andlaşması imzalayan Râgıb Paşa, bir yandan da 1739 Belgrad andlaşmasının "ebedî sulh" haline getirilmesinin imkânsız olduğunu, dolayısı ile bunun herhangi bir değeri bulunmadığını ileri sürerek, Avusturya'yı baskı altında tutmaktan da geri durmamıştır. Belgrad andlaşması ile batıdaki sınırlarda uzun süren bir barış dönemine girilmekle birlikte Osmanlı Devleti'nin büyük bir akıllılık göstererek girmediği Yedi Yıl Savaşları uzun bir sâkinlik oluşturmuş ve bir süre sonra fetihlere alışkın Osmanlı toplumuna sıkıntı vermeye başlamıştı. Bu sıkıntı 1768'de Osmanlılar Rusya'ya karşı savaş açtıkları zaman dağıldı (Itkowitz,1997:156).

Râgıb Paşa'nın, Prusya-Rusya ittifâkının ardından Prusya-Osmanlı ittifâkının gereksizliğini ileri sürerek ittifâktan vazgeçme isteği, kendisinin pâdişâh tarafından azledilmesini dahı gündeme getirmiş,ancak bu durum, yeniçeriler arasında huzursuzluklara sebep olmuştu (Beydilli,1985:72-73). Sultan III. Mustafa başından beri Ruslarla savaşma arzusunda idi. Çünkü O, Büyük Friedrich'in komutanlık yeteneğine hayranlık duyuyordu (Palmer,1994:48). Koca Râgıb Paşa, Üçüncü

Mustafa'ya verdiği bir lâyhada, aslında Müslüman bir devletin Hıristiyan bir devletle ittifâkının şer'an câiz olmadığını, ancak memleket menfaatleri ve zarûretler îcâbı pâdişâhların böyle kararlar verebileceğini ve devlet için temînatlı ve faydalı bir durum oluşur oluşmaz andlaşmanın imzalanmasının mümkün olduğunu Pâdişâh'a îzâh etmiş ve onu iknâda başarılı olmuştur (Mufassal Os.Ta.,1971:V,2558).

Büyük tecrübesi ve siyâsetteki ustalığıyla Râgıb Paşa, Prusya kralının ittifâk teklifini derhal kabûl etmeyip vaziyete göre işi idâre ederek red cevabı da vermemiş ve Prusya kralını ümide düşürerek meseleyi, vefâtı târihine kadar sürüklemiştir (Uzunçarşılı,1982:IV,349). Gerçi Râgıb Paşa böyle bir andlaşma için hem ordusuna güvenmiyor hem de Fransız elçisinin etkisinde kalıyordu. Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Vergennes'in Râgıb Paşa üzerinde müessir bir rol oynadığı da ileri sürülmektedir (Unat, 1968:114).

Savaşın devlet için büyük bir yıkım olduğunu bildiği için var gücüyle barışı devam ettirmek isterken bir takım terslikler de ardı ardına gelmeye devam ediyordu. En başta İstanbul'da baş gösteren açlık ve sıkıntıdan herkes şikâyet ediyor; bütün kabahati Râgıb Paşa'da buluyorlardı (Altınay,1980:309). Prusya ile ittifâkın yapılmaması, huzursuzluklara sebep olmuş; hatta şehirde görülen büyük yangınlar bu durumun neticesi olarak kabûl edilmişti (Beydilli,1985:72-73).

Bu dönemde meydana gelen Mekke yolundaki hacı kervanının çöl Arapları tarafından saldırıya uğraması olayı, halk arasında infiâle sebep olmuştu. Halkı bu konulardan uzak tutmak bahânesiyle yeni projeler ortaya atılmağa başlandı. Râgıb Paşa yiyecek getiren gemilerin denizde tehlikelerle karşılaşmasını önlemek maksadıyla Anadolu'da deniz trafiğine açık bir kanal açmak tasarısını oluşturdu. Bu iş için, çeşitli ırmaklarla beslendiği için her zaman tükenmeyen suya sahip bir göl olan Sapanca Gölü'nden istifâde ederek Sakarya nehrini İznik Gölü'ne bağlayacaktı. Hatta bu konuda Fransız elçisi M. De Vergennes ve Baron De Tott'dan da keşif aşamasında bilgi alınmış ve tecrübelerine başvurulmuştu (De Tott,t.y.:68-69).

1.1.3. Vefâtı

Gerileme döneminde istikrârı sağlayan bir sadrîâzam olarak iki pâdişâh devrinde yaklaşık altı yıl vazife yapan Râgıb Paşa ramazanın yirmi dördüncü cuma gecesi vefât etti (8 Nisan 1763) (Danişmend,1972:41). Yerine ağır hastalığı nedeniyle işlerle ilgilenemediği zamanlarda görevi vekâleten yürüten ve kendisi tarafından himâye edilip yetiştirilen Hamza Paşa sadâret makamına getirildi (Şemdânî-zâde,1976:54).

Râgıb Paşa, Laleli’de kendi adına bina ettirdiği kütüphânesinin bahçesine gömülmüştür. Kütüphânenin inşâsında tam olarak bitmemiş olan kubbesinin yıkılması hayra alâmet olarak görülmemiş ve bundan kırk gün sonra Râgıb Paşa vefât etmişti (M.Süreyya,1971:359).

Râgıb Paşa gibi kuvvetli bir şahsiyetin vefâtı, pâdişâha devlet idâresinde tek başına söz sahibi olmasının kapılarını açmıştı. Sadrîâzam Koca Râgıb Paşa’nın yanında devlet idâresinde pek fazla etkisi olmayan, daha çok bir figüran durumunda kalan III.Mustafa, Paşa’nın ölüm haberi kendisine ulaştırıldığında, artık tek başına hüküm sürebileceği şeklinde sözleri sarf etmekten kendini alamamıştır (Beydilli,1985:37).

Bununla birlikte III.Mustafa, Râgıb Paşa’dan sonra kendisine yardımcı olacak onun benzeri bir başka devlet adamı bulamamış, kendi başına sevk ve idâre ettiği devleti Rus harbine sokmakla Osmanlı târihini yeni bir karanlık döneme sokmuştur (Baykal,1979:708). Sadrîâzamı gibi kendiside şair olan III.Mustafa devlet adamı bulmakta çektiği bu sıkıntıyı şu kıt’ayla dile getirmiştir.;

*Yıkılıpdır bu cihan sanma bizde düzele
Devletî çerh-ı denîverdi kamû mübtezele
Şimdi ebvâb-ı sa’âdetde gezen hep hazele
İşimiz kaldı heman merhamet-î Lem-Yezel’e.*

Râgıb Paşa’nın oğlu olmayıp Na’ile ve Lebibe Hanım adında iki kızı vardı (M.Süreyya,1971:359). Mîrâsından ve geriye bıraktıklarından altmış bin kese akçeye pâdişâh adına el konulmuştur (Ahmed Rasim,1999:IV,1076).

1.2. İDARİ ŞAHSİYETİ

Mehmed Râgıb Paşa küçük bir bürokratın oğlu olarak baba mesleği ile başladığı meslek hayâtında, sadrîâzamlığa kadar yükseldiği dönemlerde ve sadrîâzamlık yıllarında sayısız başarılar elde etmiş ve her ne kadar ismi duyulmasa da Sokollu veya Köprülüler kadar büyük ve önemli bir vezirâzâm olmuştur. İşte bundan dolayı da vak‘anüvîs Vâsıf Efendi ona “Sadrü’l Vüzerâ” yani vezirlerin başı ünvanını vermiştir. XVIII. yüzyılda devşirmelerin azalması ve nihâyet ilga edilmesiyle bürokratlar idârî ve askerî makamlara kaydırılmış ve vâli olarak görevler almaya başlamıştır. Râgıb Paşa, sadârete kadar yükselebilecek makama çıkabilmenin bir örneği olmuştur (Itkowitz, 1997:152).

Râgıb Paşa, kendinden önceki sadrîâzamların yaptığı ve kendisinden sonrakilerinde yapacağı, gibi öncelikli olarak çalışmalarında engel teşkil edecek ve ayağını kaydırmak isteyecek kişileri İstanbul’dan uzaklaştırmakla işe başlamıştır. İlk olarak, kendisinin azli için ciddi olarak teşebbüste bulunan ve III.Osman vefât etmeseydi bunu başarabilecek olan Dârüssaâde Ağası Ebu Kof Ahmed Ağa’yı önce Rodos’a sürdürmüş, daha sonra da aldığı bir fetvâ ile Çanakkale’de boğdurtmuştur (Yorulmaz,1998:15). Râgıb Paşa, sadârete hazırlanan Kapudân-ı Deryâ Ali Paşa’yı da İstanbul’dan uzaklaştırmıştır. Şeyhülislâm Dürrî-zâde Mustafa Efendi de azledilerek Gelibolu’ya ikamete onun sadâreti sırasında memur edilmiş ve yerine eski Şeyhülislâm Dâmâd-zâde Feyzullah Efendi tâyin olmuştur. Sadâret kethudâsı, kapıcılar kethudâsı ve reîsü’l-küttâb gibi mevkilerde de aziller ve yerlerine yeni atamalar yapılmıştır (Mufassal Os.Ta.,1971:V,2550).

Koca Râgıb Paşa Avrupa savaşlarını yakından takip ederken, İstanbul’da da hem siyâsî müzâkereleri takip ediyor, hem de ilim ve marifetle uğraşıyordu. Paşa’nın Osmanlı’da yenilik hareketlerinde öncü olmalarında ve ilk defa Avrupa dillerini öğrenerek garplılışmada ön ayak olmalarında, aklamdan yetişmiş kalem erbabı olmalarının büyük payı vardır. Zâten Râgıb Paşa’nın bu özellikleri göz önüne alındığında kütüphâne kurucuları arasında yer alması tesadüf değildir (İnalçık,1988:681). Ârif ve kâmil bir insan olup devlet işlerinde asla acele etmezdi.

Memleketin kadıları ve müffileri kendisi ile sohbet ve müzâkereden kaçınırlardı (Şemdânî-zâde,1976:II,55).

Râgıb Paşa'nın ictimâî ve siyâsî olayların çözümünde ortaya koyduğu fikirler, onun âlim, ileri görüşlü ve nasıl bir kıvrak zekâyâ sahip olduğunu bize gösteriyor. Yasakların toplum üstündeki olumsuz etkilerini o günlerde görebilen Râgıb Paşa, 1742'de İran ile savaş başlamadan evvel Nâdir Şah'ın, Ca'ferî mezhebinin kabûlü ile bütün meselelerin ortadan kalkacağı hususundaki ısrarı üzerine Osmanlı ulemasının konuyu müzâkere ettiği ve kabûle yanaşmadığı bir ortamda: “ Hak olan mezhep dört olduğu halde pâdişâhımızın hükmünün geçtiği yerlerde, kendileri Hanefî oldukları için diğer mezheplerden olanların dâvâları Hanefî mezhebine göre görülür ve hüküm buna göre verilir. Bunun için Ca'ferî mezhebi tasdik olunsa bile, Osmanlı memleketlerinde yine Hanefî mezhebi cârî olur. Bu tasdik, laftan ibarettir. Sırf bunun için otuz yıldır Anadolu harâb ve binlerce Müslüman telef olup hazîne harcanmıştır. Kuru bir sözle böyle zaruretlere şer'in müsâadesi vardır” mütâlaasıyla iki devlet arasında süregelen ihtilâfî ortadan kaldırmak için Ca'ferî mezhebinin kabûlünü savunmuşsa da, o dönemde oldukça nüfuz sahibi olan kızlar-ağası Beşir Ağa tarafından şiddetle reddedilmiştir (Mufassal Os.Ta.,1971:V,2594-95).

Osmanlı Devleti, İslâm dünyasının halîfesi sıfatıyla her zaman tefrika ve fitne çıkmasına engel olacak politikalar takip etmeye özen göstermiş bir devletti. Şîî veya sunnî olsun her Müslümanın uyması gereken şartları ortaya koyuyor ve hac vazifesini yerine getirecek İranlılara gerekli hizmeti de her zaman yerine getiriyordu (Aksun,1994:354).

Râgıb Paşa, devletin gelişmesi için var gücü ile çalışmıştır. 1747'de yeniçerilerin îtirazı üzerine kapatılmış olan Üsküdar'daki Humbarahâne ve Mühendishâne mekteblerinin dağılmış talebeleri bizzât Râgıb Paşa'nın yardımları ile toplatılmış ve Kağıthane'de mühendisliği hedef alan bir eğitim ve öğretime başlanmıştır (Baykal,1988:701). Eğitime verdiği önemin bir başka isbâtı da kendi adına yaptırttığı kütüphâne ile aynı târihte inşâ ettirdiği Sıbyan mektebidir. Bu okulun hoca ve talebelerine bizzât Râgıb Paşa tarafından maaş tahsîs edilmiştir (Yorulmaz,1998:20).

Osmanlı Devletinin gelişmesi için elinden geleni yapmağa çalışan Râgıb Paşa'nın, tersâneleri yeniden düzenlemek, tophaneyi açmak, orduyu yeniden kuvvetlendirmek gibi çalışmaları da olmuştur (Baykal,1988:701).

XVIII.yüzyılda III. Mustafa ile Osmanlı Devleti'nde yerli malı kullanılması için mücadele başlamıştır. III.Mustafa, kalitesiz fakat ucuz Avrupa malları ile mücadele etmiş, ithâlatın durdurularak benzer malların yurt içinde yapılması için çeşitli tedbirler almaya çalışmıştır. Sadrıazâm Râgıb Paşa da, pâdişâh'ın bu politikasına uygun olarak Hindistan'dan ithâl edilen kumaşlarla rekâbet için İstanbul'da bir imalathâne açtırmıştır.Hatta III.Mustafa ve Râgıb Paşa'nın bu politikası daha sonraki dönemlerde Osmanlı Devleti'nde kısmen de olsa uygulama alanı bulmuştur (Tabakoğlu,1999:220).

İsakçı ve Bolvadin arasındaki büyük bir bataklığı doldurtup, düzeltirmiş, köprü ve kaldırımları tâmir ettirmiş; İskenderiye'nin meşhur seddini tamir, Antakya ile Halep arasındaki yol üzerinde büyük bir köprü ve Gülek boğazını tahkîm ettirerek kule ve derbend inşâ ettirmiştir (Mustafa Nuri Paşa,1980:III-IV,140).

Râgıb Paşa sefâret tercümanlarına verilen beratların sayılarını azaltmak ihtiyâcı hissetmişti. Bu beratlar büyük alış verişlere sebep oluyordu. Tercümanlar bunları Bâb-ı Âlî'den alıyor ve Hıristiyanlara satıyordu (A.Rasim,1999:IV,1077). Râgıb Paşa devlette yaşanan çöküşü geciktirmenin çarelerini aramış ve bu konuda belki de döneminin en başarılı devlet adamı olmuştu. Bu inhitâtı durdurmak için Rumeli, Anadolu ve Suriye'deki haydut çetelerini bastırmak için asker çıkardığı, evkâfdaki rüşvet olaylarını kontrol edecek kimseler tâyin ettiği ve dinî gaye ile toplanan paraların gerçekten hayır işlerine harcanmasını garanti altına almaya çalıştığı belirtilse de başarıları kısa bir dönem için uygulama alanı bulabilmiş ve bir süre sonra yönetimde tekrar sûistimaller ve rüşvetler görülmeye başlamıştır (Palmer,1994:47).

Râgıb Paşa idâreciliğinin yanısıra uzman bir mâliyecidir. Çünkü, Mekke ve Medine'den elde edilen gelirlerin gelişigüzel sarf edildiği, gelir ve giderlerin belirsiz

olması karşısında Haremeyn Müftîsi, Cizye Muhâsebecileri ve Haremeyn Muhâsebesinde çalışan hissedârları Bâb-ı Âlî'ye çağırarak Râgıb Paşa, defterleri inceletip gelir ve giderleri tespit ettirdikten sonra tekrar doğabilecek usulsüzlükleri önlemek için burada çalışanların tâyin ve görevlerini doğrudan doğruya Sadâret'e bağlayarak Haremeyn'in gelirlerini kontrol altına almıştır. Bu sâyede Haremeyn'in gelirinde gözle görülür artışlar sağlanmıştır (Yorulmaz,1996:93).

Râgıb Paşa yaratılış itibariyle barışsever ve fikrinde kararlı bir kişiydi ve aldığı kararlardan vazgeçmezdi. Hemen bütün barış görüşmelerinde bulunmuş devletin dış politikalarını yakından takip etmiş ve tecrübelerini bâzen kaleme almış, Lehistan meseleleri ve İran hadiseleri hakkında lâhiyalar yazmıştır (Altınay,1980:268). İlmini ve kültürünü dış siyâsette kullanmasını bilmiş; Neimirow görüşmelerinde Avusturya ve Rusya'nın taleplerine beklenmedik bir dil ile karşılık vermişti. Osmanlı Devleti'nin haklı olduğuna dâir Kur'an'dan ve İncil'den deliller getiriyorlar veya Hugo Grotius'un³ eserlerinden alıntılar yapıyorlardı (Hammer,1994:VI,466). Devlet işlerinde ağır ve dikkatli olup acele etmezdi, gelişmeden yana olup bunu müşkilâtsiz ve dedikodusuz yapmak isterdi, politika işlerinde derin bir bilgi birikimi ve istîdâdı vardı.

Sadâret dönemi, Avrupa'nın karışık bir devrine tesâdüf etmişse de onun barışa yönelik ısrarlı politikalarında ne kadar yerinde hareket ettiğini, vefâtından sonraki yıllarda ülkenin düştüğü kötü durumlardan anlayabiliriz (Uzunçarşılı,1982:343). Sultan III. Mustafa, Sadrıâzam Koca Râgıb Paşa sâyesinde saltanatının ilk on yılını huzur içinde devam ettirmiştir. Pâdişâhın harp ilan arzularını 6 yıl boyunca dirayetle reddedebilmiştir (Akgündüz,1999:220). Bu büyük devlet adamının belki sadâreti boyunca yaptığı tek hata ordunun perişan vaziyetini bildiği halde ısrarla barış siyâseti izleyerek devleti her türlü savaştan uzak tutmayı başarmış olmasına rağmen askerî ıslâhâta önem vermemiş olmasıdır (Danişmend,1972:41). Koca Râgıb Paşa'nın bu davranışının altında ordunun durumundan tamamen ümitsizliğe düşmüş olması, savaşılması hâlinde içine düşülebilecek bir tehlikeden korkmuş olması veya bunları hiç önemsememesi olması yatabilir (M.Nuri,1980:III-IV,56).

---

³ Hugo Grotius: Milletlerarası hukukun önemli kurucularından.

Râgıb Paşa, iknâ gücü yüksek keskin zekâsına mizacının kuvvetini de eklemiştir. Kendisini tanıma fırsatını bulan yabancı sefirlere göre ise, şimdiye kadar sadrîâzamlık makamını onun kadar iyi kullanan bir vezir gelmemiştir. O, en küstahları bile yola getirmesini biliyordu (De Tott,t.y.:26).

1.3. EDEBÎ ŞAHSİYETİ

XVIII. yüzyıl klasik Türk edebiyatının, Nedim ve Galib'den sonra, belli başlı mümessillerinden olan Râgıb Paşa (Büyük Türk Klasikleri,1987:VI,379), eski nüfuzunu temin gayretleri ile çırpınan bir cihan devletinin durgunluktan çöküntüye sürüklenme çağının çocuğudur. İlk gençlik günlerinden itibaren şahit olduğu hâdiseler, ihtiyatlı siyâsî hüviyetinin yanısıra, fikrî ve edebî şahsiyeti üzerinde de tesirini göstermiştir. Çağdaşları, Râgıb Paşa'nın olgun fikirli, güzel yüzlü, sağlam akîdeli, konuşmaları latîf, ifâdesi tatlı, çeşitli bilgileri olan, yüksek ahlâklı bir zât olduğuna ve ömrü boyunca vaktinin çoğunu kitap okuyarak geçirdiğine ve başlıca zevkinin ilmî meseleler ile uğraşmak olduğuna şahâdet ederler (Karahan,1988:596). Yazılı eserleri az olmakla beraber gerek işlediği konulara vakıf olması ve bu konulardaki derinliği ve gerekse üslub bakımından emsâllerinden çok üstün oluşu dikkat çekicidir.

Hakîmâne tarzda yazdığı şiirleri ile hiçbir şâirimiz bu yolda kendisi kadar başarı gösterememiştir. Nâbî'nin başlattığı çığır devâm ettiren ve en iyi uygulayan bir şâir olmuştur (Mehmed Tahir,1972:II,308-309). Paşanın şiirleri sağlam ve âhenkli bir nazma, ağırbaşlı seçkin ve açık bir söyleyişe, insanı düşünce yoluyla saran hikmetli bir muhtevâ özelliğine sahiptir. Hattâ Râgıb Paşa ile "hikemî" şiirler bir ara yeniden moda olur (Levend,1973:26). Râgıb Paşa'nın ezberlenmeğe değer hakîmâne sözleri pek fazladır. Mesela, "Şecâ'at arz ederken merd-i Kıbtî sirkatin söyler" mısraı herkesçe bilinir ve kullanılır. Nâbî tarzının güçlü bir temsilcisi olarak tanınan Râgıb Paşa onun gibi "irsâl-i mesel"e meyillidir (M.Naci,1995:243).

Râgıb Paşa'nın yetiştiği devir, devlet için oldukça karışık siyâsî olayların gerçekleştiği ve kısmen bozulmuş bir idârî döneme rast gelmektedir. Ardı arkası kesilmeyen muhârebeler ve isyanlar içinde halk perîşân, bitkin ve ümitsiz bir halde idi. Râgıb Paşa ilmi, zekâsı, şâirliği ve ağırbaşlılığı ile tasavvufa, hikemiyâta ve

felsefeye ve bu sahada ki eserlere çok meyyal idi (Uraz,1940:5). Bu itibarla yazdığı şiirlerin çoğu da bu mevzular üzerindedir. Paşa'nın dîvân edebiyatında yüksek mevkı almasına toplumun bu gibi yazarlara olan ihtiyacı ve verdiği kıymetden dolayıdır (Uraz,1939:35-36).

Râgıb Paşa'nın şiirlerinde Nef'î, Sâ'ib-i Tebrizî ve Nâbî'nin etkileri açık olarak görülmekte ve kendisi de bunu saklamamaktadır (Yorulmaz,1998:40). Dîvân şiiri içinde yüzyıla ağırlığını koymuş ve ardından gelen nesiller kendinden etkilenmiştir. Aynı dönemin şâiri olan Fıtnat Hanım, Haşmet gibi isimler onun halkasında yer alan şâirlerdir (Abdülhalim Memduh,1306:55). Râgıb Paşa, Nedim, Bakî, Fuzûlî ve sair gibi şâirin edebîyesine kısmen malik olmakla beraber kendisi gibi eser vermek isteyen şâirlerde mevcuttur. Hatta Şeyh Galip de Paşa gibi eser vermek istemiş; ancak gazeliyyât, kasîde ve diğer nazım türlerinde bunu başaramamıştır (A.Memduh,1306:55). Paşa'nın gazelleri hakîkaten eski hikmetli şiirin en güzel numûnesidir ki geçmişler içinde benzeri pek azdır. Babinger'in de ifâdesi ile her sahada zarif bir üslup, çekici ve canlı bir ifâde ile sivrilen eserler yazmıştır (Babinger,1982:315). Aynı zamanda iyi bir hattat olan Râgıb Paşa'nın yazdığı Arapça ve Farsça şiirlerin yanında İtalyanca ve Fransızca'ya da âşinâ olduğu tahmin edilmektedir (A.Memduh,1306:55).

1.4. ESERLERİ

1. Dîvân: Tuhfe-i Hattâtîn'deki bir kayıttan anlaşıldığına göre, Râgıb Paşa şiirlerini müretteb bir dîvân halinde toplamamıştır. Dîvânı sonraları, Müstakîm-zâde'nin himmeti ile muntazam bir şekilde toplanmıştır (Müstakim-zâde,1928:450). Dîvân, kasîde, târih, tahmîslerden ibâret bir kısım ile gazeliyyâtтан mürekkebtir ve I. Mahmud'u medh eden bir mesnevi parçası ile başlar. Dîvân, Münşeât'ının sonunda basılmıştır. Gazeliyyât kısmında 176 gazel, 7 rubâî ve 3 beyt mevcuttur.

Dîvânın, İstanbul kütüphanelerinde pek çok yazma nüshaları vardır. Kendi yazması Râgıb Paşa Kütüphânesi, nr. 1191; diğer yazmaları Süleymaniye Kütüphânesi Hâlid

Efendi bölümü, nr. 344; Millet Kütüphânesi Ali Emîrî bölümü, nr. 3063; Deniz Müzesi Kütüphânesi, nr. 5099.⁴

2. Münşeât: Bazı yazmalarda Telhîsât diye adlandırılan, bazen da ayrı esermiş gibi gösterilen ve aslında, I. Mahmud devrinde reis-ül-küttâb iken hazırladığı telhislere sonradan yazdıklarının eklenmesi ve Ahmed Nüzhet'in tertîbi ile vücuda getirilen bir inşâ mecmuasıdır. Fethiyye-i Belgrad adlı târihî risâlesinin Telhîsât'ın başında yer aldığı da kaynaklarda yer almaktadır (Babinger,1982:315-316). İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, nr. 3186, 5492, 9764'da kayıtlı ve "Telhîsât-ı Râgıb" adı altında Süleymaniye Kütüphânesi, Esad Efendi bölümünde, nr. 3339/2 de bulunmaktadır.⁵

3. Mecmû'a: Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde manzûm–mensûr bir çok edebî eseri ve bâzı risâleler ile Râgıb Paşa'nın kendisine ait resmî ve gayriresmi yazışmalarını da ihtivâ eden bu mecmuanın baş tarafında alfabe sırası ile başlıklarına uygun olarak, ibrâm, ihtiyât, ihsân, isrâf v.b. bir çok mevzuda mısra ve beyitler yer almıştır (Karahân,1988:597). Bunlardan başka Mecmû'a'da 65 kadar kasîdesi bulunmaktadır ve bunlar genellikle devlet büyüklerine yazılmış kasîdelerdir. Müellif hattı olan nüshası Murâd Molla Kütüphânesi, nr. 1468'de, diğer bilinen nüshaları ise Süleymaniye Ali N. Tarlan Bölümü, nr. 85, 1763 ve 77'de ve İstanbul Üniversitesi, nr. 1466'da yer almaktadır.

4. Tahkîk u Tevfik: I.Mahmud ve Nâdir Şah devirlerinde Osmanlı-İran münasebetleri bakımından ön plânda değeri olan bu eser bir mukaddime, üç bab ve bir hatimedden ibâret olarak kaleme alınmıştır (a.g.e.,s.597). Her iki İslâm devleti arasındaki sürtüşmeleri ve iki mezheb arasındaki farklılıkları ortadan kaldırmak ve birleştirmek gayesiyle yazılmıştır (M.Tahir,1972:II,309). Devrin muhâberât ve hâtırat nevîleri bakımından bir örnek teşkil eder. Eserin muhtelif yazmaları mevcut olup en mûteber kabûl göreni, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphânesi, nr. 3371'de kayıtlıdır. Ayrıca Millet Kütüphânesi Ali Emiri, nr. 185, Türk Târih

---

⁴ 1837'de basılmış matbû eser olarak İstanbul Üniversitesinde bulunmaktadır.

⁵ Bulak'da 1253'de basılmıştır.

Kurumu Kütüphânesi, nr. 180, Edirne Selimiye Kütüphânesi, nr.1478’de kayıtlı nüshaları da mevcuttur.

5. Sefînetü’r-Râgıb ve Defînetü’l-Metâlib: Çeşitli fen ilimlerine âit Arapça bir cilt olarak hazırlanmış kıymetli bir eserdir. Şâheser niteliğindeki bu esere o dönem 20 bin kuruş armağan verilmiştir (Hammer,1994:VIII,339). Râgıb Paşa’nın kendi el yazısı ile olan nüshası Râgıb Paşa Kütüphânesi, nr. 1489’da, diğer nüshaları ise Süleymaniye Halit Efendi, nr. 758, Hamidiye, nr. 1135’de kayıtlıdır.⁶

6. Terceme’-i Matla’u’s-Sa’deyn: Moğol hanlarının sonuncusu olan Ebû Sa’îd Bahadır Han ile Timurleng’in ilk zamanlarından bahseden Abdü’r-Rezzâk-ı Semerkandî’nin 1304’den 1450 (H:704-854) yılına kadar olan, Farsça basılmamış târihin tercümesidir. Râgıb Paşa eserin yaklaşık dörtte birini tercüme etmiştir (M.Tahir,1972:II,309).

7. Terceme’-i Ravzâtu’s-Safâ: Mîr-Hând’un meşhûr eserinin tercümesidir. Fakat Râgıb Paşa bu eserin de tamamını tercüme edememiştir. Terceme-i Matlau’s-Sa’deyn ve bu esere Râgıb Paşa’nın üslubunu geliştirmek maksadıyla başladığı ve bitirme gayesi taşımadığı da ifâde edilen görüşler arasındadır (Hammer, 1994:VIII,338).

8. Huneyniyye ve Tâ’ifiyye: Hz. Muhammed’in seferlerinden bahseden dînî bir eserdir (Mutlu,1963:14). Râgıb Paşa Kütüphânesi, nr. 1191’de kayıtlı nüshasından başka, bir de “Mekke ve Tâif’in fethi hakkında bir risâle” adı altında Süleymaniye Esad Efendi, nr. 2258/3’de yer almaktadır.

9. Arûz Risâlesi; Arûz ilminin kaidelerinden bahseden basılmamış bir risâledir (M.Tahir,1972:II,309). Süleymaniye Halet Efendi, nr. 740 ve Yazma Bağışlar, nr. 4120’de iki nüshası mevcuttur.

10. FETHİYYE-İ BELGRAD:

---

⁶ Matbu olarak ise Hacı Mahmud Efendi, nr. 5380’de bulunmaktadır.

Râgıb Paşa'nın târih alanında verdiği nâdir eserlerden biri ve en önemlisidir. Avusturya ile yapılan savaş ile Belgrad Kalesi'nin ve diğer bazı kalelerin tekrar Osmanlı hâkimiyetine girişini ve Belgrad muâhedeşi sırasında Osmanlı murahhaslarından biri olarak görüşmeler ve neticeleri hakkında bilgiler ihtivâ eder. Eserin başında Sultan I.Mahmud'a ithâf ettiğine dâir bilgi ile birlikte Belgrad'ın yeniden fethinin gerekçeleri anlatılıyor.

Râgıb Paşa, Belgrad muhâsarasından önceki çarpışmalar hakkında bilgiler verip, Osmanlı kuvvetlerinin düşmana karşı hangi cephe ve strateji ile hareket ettiğini ve özellikle Niş, Semendire, Ada-i Kebîr gibi kalelerin muhâsaraları ve alınmalarını anlatır. Osmanlı ordusunun ve komutanlarının başarılarından da övgülerle söz eder. Özellikle Ali Paşa'nın Avusturya komutanı General Vallis'e karşı Hisarcık muhârebesinde orduyu sevk ve idâre edişindeki başarısını uzun uzadıya anlatır. Ayrıca dönemin sadrîâzamı El-Hacc Mehmed Paşa'dan onun karakter özelliklerinin ve bir idâreci olarak üstün meziyetlerinin, adalete ve iyiliğe olan düşkünlüğünün de üstünde özellikle durmuştur.

Eserin sonlarına doğru Nemçe tarafının artık savaşmakla emellerine ulaşamayacağını anlayıp Fransız elçisini tavassut için gönderdiğini ifâde eden Râgıb Paşa bundan sonra barış görüşmelerine başladığını anlatır. Karşı tarafın murahhas üyelerinden Kont Neipperg'in ismini veren müellifimiz kendisinin de aralarında bulunduğu diğer iki üyenin kimler olduğunu ve bu üyelerin tam yetkili olarak görevlendirildiğini belirtir. Eserin sonlarına doğru ise, Rusya ve Nemçe ile yapılmış olan andlaşmanın şartlarından bahisle, geri alınan Belgrad kalesi muhafızlığının Ali Paşa'ya verildiğine dâir bir bilgi ile kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Eser şükür, duâ ve I. Mahmud'a medhiye ile sona erer.

Fethiyye-i Belgrad'ın müstakil bir eser olmadığı ve Münşe'ât-ı Râgıb'da yer alan bir risâle olduğu ifâde edilse de pek çok kaynakta mustakilen adı geçmektedir. Bursalı Mehmed Tahir ise Osmanlı Müellifleri adlı eserinde Fethiyye-i Belgrad'ın yerini Râgıb Paşa Dîvânı'nın başında yer alan resmî telhîsler arasında göstermiştir. Yaptığımız bütün araştırmalar Fethiyye-i Belgrad'ın başlı başına bir eser

olduğunu ve Râgıb Paşa'nın târih alanında verdiği nâdir eserlerden biri olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Eserin muhtevası hakkında yapılan bu takdimden sonra edebî üslubuna ait müşâhedelerin de birkaç cümle ile ifâdesinde fayda görülmüştür.

XVIII. yüzyıl Türk edebiyatı önceki dönemlerin aksine dilde sâdeleştirme temayüllerinin arttığı bir dönem olmuştur. Bu hal, bilhassa nazm türü eserlerde daha ziyâde göze çarpmaktadır. Râgıb Paşa'nın Fethiyye-i Belgrad adlı eserinin bu açıdan değerlendirilmesi yapıldığında, devrin yukarıda bahsedilen edebî yapısını taşımadığı, bilâkis eserin âdetâ baştan sona kadar Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerle dolu çok külfetli bir üslûbla kaleme alındığı görülmektedir.

Râgıb Paşa'nın Fethiyye-i Belgrad adlı eserinin el yazması nüshaları sâdece Süleymaniye ve İstanbul Üniversiteleri kütüphânelerinde bulunmaktadır. Eserin müellif nüshası hakkında doğru bir bilgiye sahip olmamakla beraber İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, nr. 6640 kayıtlı nüshanın müellif hattı olması ihtimali yüksektir.⁷ Yine aynı kütüphâne, nr. 1779 ve 6668'de kayıtlı nüshaların olduğu da tesbit edilmiştir.

Bu çalışmada Süleymaniye Kütüphânesi'ndeki nüshalar içinde en eski târihli olduğunu tahmin ettiğimiz Reşid Efendi, nr. 672'de kayıtlı nüsha esâs alınmıştır. Bu eser Fethiyye-i Belgrad ile başlayıp 26. varakda sona ermektedir. Eserin 26 - 40. varakları arasında bazı kasîdeleri ve tahmîsleriyle manzûm târih ve takrîzleri yazılıdır. Transkripsiyon çalışması yapılırken eserle ilgisi olmayan bu kısımlar metne dahil edilmemiştir. Bu nüsha, metin mukayesesi yapılırken "A" nüshası olarak belirtilmiştir.

Süleymaniye Kütüphânesi'ndeki bir diğer nüsha da Es'ad Efendi, nr. 3655/2'de kayıtlıdır. Bu nüsha, içinde bulunduğu mecmuanın 11. yaprağından; Es'ad Efendi, nr. 3442/2 ile kayıtlı nüsha ise içinde bulunduğu mecmuanın 43. yaprağından başlar.

Bu iki eserin de toplam 16 varak olup yapılan mukayese ve araştırmada aynı müstensihe aid olduğu ve aralarında fark bulunmadığı görölmüştür. Bundan dolayı bu iki nüshayı “B” nüshası olarak gösterdik. Ulaşılabilen bu üç eserin yanısıra kütüphânenin kataloglarında yer alan ve Pertev Paşa 398/2’de kayıtlı Râgıb Paşa’ya ait *Gâzâvât-ı Sulhnâme-i Belgrad* isimli eserin de karşılaştırmalarımız sonucunda *Fethiyye-i Belgrad* olduğu anlaşılmıştır. Bu eseri de metin mukayesesinde “C ” nüshası olarak kullandık.

Her dört nüsha da incelendiğinde çok büyük farklılıklar yoktur. Nüshalar arasında ufak tefek imlâ hatâları olması yanında, eş-anlamlı kelimeler kullanıldığı da görölmektedir. Bütün bu farklılıklar transkripsiyon metninde gösterilmiştir.

2.FETHİYYE-İ BELGRAD

Bismi’llâhi’r-Rahmâni’r-Rahîm

(1a)“İnnâ fetahnâ leke fethan mübînâ”¹ Çün müfettih-ı ebvâb-ı fevz u nusret ve müretteb-i esbâb-ı tevfiik-i nisâb-ı gâlibiyet-i Teâlâ şânühû ve tevellâ birrühû ve ihsanühû mefâtih-i çîre destî-i hikmet-i bâhire ve mekâlîd-i i’câz-kârî-i kuvvet-i kâhiresi ile reşk-i ehrâm-ı küh-ı bünyâd olan bir tılsım-ı üstüvâr bend-i düşvâr-güşâdın feth u teshîrin murâd eyledik de ibtida ‘ilel ü esbâbın îcad ve mebâdî ve mukaddimâtın tehiyye ve i’dâd eylemek muktezâ-yı (1b) feyz-i ‘âdî ve müfâd-ı imkân-ı isti’dâdı olup ve bundan kat’-ı nazar-ı ‘azâyim-i umûr ve garâyim-i erbâb-ı baht-ı dühûrda ser-zede-i sâha-i zuhûr ve zebânzed-i yerâ’a-i nutk u şu’ûr olan ba’zı evzâ’ u hâlât ü ta’bîrât ü kelimâtdan ‘alâ-tarîkı’t-tefeü”l keyfiyet-i me’âl rûzgâr ve çigûnegî-i encâm-ı hâl u kâra istidlâl olunageldiği sübût-yâfte-i cerîde-i iştihar olmağla mukaddemâ bin yüz otuz târîhinde maslahat-ı vakt ü hâle nâzâran Devlet-i ‘Aliyye-i ebediyyü’l-istimrâr ile Nemçelü beyninde münâvele ve mu’âtât olunan şerbet-i musâlaha-i nâ-güvâr ve sülâf-ı nâ-sâf müsâleme-i zarûriyyü’l ihtiyârın heyûlâ-yı ‘akd ü temhîdine mest-i rahîk-ı ‘irfân merhûm Vehbî-i mu’ciz-beyân sûret-ârâ-yı hüsn-i ta’bîr olarak (2a) şîrâze-bend-i tahrîr olduğı risâle-i sulhiyyesinde

¹ Ancak 1999 yılında meydana gelen deprem felaketi dolayısıyla süresiz olarak kapatılan İ.Ü. yazmalar kütüphânesindeki nüshalara ulaşmak mümkün olmamıştır.

humâr-ı neşve-i kaderden ‘ârız olan keder ü derd-i serin şimdilik idâre-i câm-ı musâlaha ile def’ine tedbîr ve neş’e-i ser-şâr sahbâ-yı intisârı ‘asr-ı âhara te’hîr eylemek evlâ-ter görildi diyü rîhte-i piyâle-i tasrîh itdigi edâ-yı dil-pezîri ber-vech-i âtî hülâsa-i vekâyî’i icmâl olunan fütûhât-ı celîle-i Hudâ-dâd ve be-tahsîs-i teshîr-i mahtûbe-i ‘asîrû’l-menâl⁹ Belgrad'a berâ’at-i istihlâl ve hayrû’l-fâl ittihâd olunmuş idi. Binâ’en alâ mâ-sebak bundan akdem ü esbak saltanat-ı seniyye’-i dâ’imü’l-karâr ile müşeyyed ü üstüvâr olan bârû-yı musâlaha’-i mü’eyyede hacle-nişîn-i asâyîş ve pister-ârâ-yı ârâmiş olan çârîçe-i ‘ahd-i gûsil bed-meniş âvîhte-i küngüre-i aktâr u âfâk olan sitâre-i merz-küşâr (2b) mîsâk u vifâkı perde-i mâverâ-nümâ-yı şerm u hayâsı gibi çâk-hürde-i pençe-i gadr u şikâk idüp verâ-yı cidâr gunc u delâl-ı gaddarânenen ızhâr-ı şîve-i ceng ü cidâle ibtidâr ve müttetik-ı nîk-hâh ve muvâfık-ı muhâlif-i iştibâhî olan çâsâr-ı bed-tebârdan istimdâd ve istinsâr ve ol dahı gâh tasfiye ve ıslâh-ı mâ-beyn ve gâh tahrîk-i mevâdd-ı şür u şeyn ile zâhiren zu‘mınca ızhâr-ı sûret-i merdî vü recüliyyete sarf-ı makderet ve fi’l-hakîka bu avân-ı meymenet-iktirânda cilve-i vukû’ u zuhûruna irâde-i ezeliyye-i Rabb-i¹⁰ Gayûr ta’aluk iden teshîr-i darû’l-cihâd-ı Belgrad'a gûyâ i’ dâd-ı esbâb-ı suhûlet zımnında ke’l-bâhis anhatfihî bi-zılfihî teşhîz-i husâm-ı hüsûmet ü memâlik-i mahrûsetü’l-memâlik-i İslâmiyyeye alâ-hîn gafletin min-ehlihâ itâle-i akdâm-ı cesâret (3a) itmiş idi.

Menkabet-i müstevcibû’l-fahr ve’l-igtinâ¹¹ ya’nî kerîme-i “Ellezîne câhidû vâfîna /e-nehtediyennehüm sübülenâ” ser-nâme-i menşûr-ı me’âlî nüşûr-ı hilâfet ve pîrâye-i nigîn-i şehâmet-rehîn-i saltanatî olan melce’-i efâhim-i ekâsire-i zamân melâz-ı e’âzım-ı kayâsıra-i devrân muvattad kavâyim serîr-i şer’-i kavîm-i müşeyyed-i de’âyim-i sedd-i sedîd-i dîn-i müstedîm gurre-i nâsiye-i millet-i beyzâ-sabâhat cebhe-i şeri’at-i garrâ nûr-ı dîde-i bînâ-yı nîrû-yı bâzû-yı tüvânâ-yı gîrâyî-i dest-i zafer u nusret rû-şinâyî-i çeşm-i feth u fırsat ber-güzîde-i Dâdâr-ı¹² âsmân u zemîn Hâkim-i mutlaku’l-‘inân vüs’at-ı âbâd-ı mâ’-i tîn sehâb-ı gevher-i bâr-ı himmet mevce-i kûh-ı endâm-ı zehhâr-ı hamîyyet şehper-i şâhîn-i evc-pervâz-ı hasm-endâzî

¹ Fetih 1; “Doğrusu biz sana apaçık bir zafer verdik.”

⁹ C: gayrû’l menâl

¹⁰ B C: +, A: -

¹¹ C: i’tinâ

¹² B: dâdârân

sadâ-yı kûs-ı bülend-âvâz-ı ser-firâzî şa‘şa‘a-i (3b) hurşîd-i cihân-güşâyî pertev-i mâhçe-i rü‘yet-i¹³ mülk-ârâyî cevher-i şemşîr-i ‘âlem-gîr-i şecâ‘at-güher-i iklîl mihr-i tenvîr-i sarâmet hulâsa-i dûdmân-ı saltanat gîtî-sitânî-ı nukâve-i hânedân-ı hilâfet¹⁴ erkân-ı Osmânî nazm-ı¹⁵ fahr-i şâhân Cem-süküh-ı zamân¹⁶ mültecâ-yı gürûh-ı dâdârân hâmî-i havze-i müselmânî mâhî-i zulm u tâ-be-fermânî nâmî-veş tarz u tavrı hep mahmûd-ı ‘âleme hüsn-i hulkla mevdûd hâdim-i hâk-i hitta-i Haremeyn karn-ı gerdûn-tüvân-ı Zü‘l-karneyn ve hüve‘s-sultân ibnû‘s-sultân ve‘l-hâkân ibnû‘l-hâkân es-sultân el-Gâzî Mahmûd Hân ibnû‘s-sultân Mustafâ Hân Edâme‘Allahü Te‘âlâ devletehû memdûdu‘z-zılâl ‘ale‘l-hâss ve‘l-‘âmm mansûru‘l-ketâyib muzafferü‘l-ı‘lâm ve

ebbede saltânatahû müdîmen lehu‘l-fütûhu ve‘l-beşâ‘ir ve müdîren ‘alâ-a‘dâ‘ihî esvâu‘d devâ‘ir lâ-zâle ismühü‘s-sâmî (4a) hilyetü‘l-menâbir ve zînetü‘l-menâşîr ve gurretü nevâsi‘d-derâhim ve‘d-denânîr fî-âhenî(?) ‘ayşin ve eymenin kâl ve evfâ ceysin ve ahsenin hâl mâ-lemma‘ husâmü‘l-burûk min-kırâbi‘l gımâm ve‘kterebe samsamü‘l- eşi‘âtü fî rikâbi‘z-zılâm hazretlerinin cüz‘i a‘zam terkîb-i tıynet-i ‘aliyye-i husrevâne ve hamîr-i mâye-i fitrat-ı seniyye-i pâdişâhâneleri olan şiyem-i kerîme-i gayret ü hamıyyet ve şinşine-i kadîme-i satvet u sarâmetleri muktezâsınca moskov hudûdlarında mevcûd cünûd-ı nâ-ma‘dûddan başka Nemçe serhadlerine mutâhım ve musâkîb ve mülâsık ve mütekârib olan tuhûm u sügür ve hudûd u sûtürda¹⁷ dahı taraf taraf tertîb-i ketâyib ü ‘asâkir ve sû-be-sû teşyîb-i mühimmât ü zehâ‘ir ile cell-i himem-i şâhâneleri ahz-i intikâm-ı düşmen-i gaddârâ¹⁸ masrûf ya‘nî ‘inân-ı yek-rân-ı salâbet-i (4b) gayûrâneleri def-‘i mekyeded-i çâsâr-ı mekkâra ma‘tûf olmağla cânib-i düşmen-i hâ‘inden her ne cânibe tesyîr-i leşker ve kangı semte teşhîz-i tâbûr u ‘asker olundı ise hamıyân-ı¹⁹ humâ-yı dîn olan cünûd-i neberd-âyînin rânde-i dûr-bâş-ı tîr u şemşîr ü der-mânde-i zahm-ı cân-hırâş kahr u tedmîrleri

¹³ A: رأيت, B: روایت

¹⁴ B: +, A C: -

¹⁵ B: -

¹⁶ A: شكوه زمان, B: شكوه جهان, C: شكوه زمان

¹⁷ A C: sutür, B: sınır

¹⁸ C: kudârâ

¹⁹ C: -

olmağla çâsâr-ı nâ-be-kârın sû'-i a'mâli pîçîde-i pâ-yı emeli ve mâ-sadak-ı hâli rec'-i necefi hûnîn misli olmuş idi.

“Ve erâdû bihî keyden fe ce‘alnâ hümü’l-hâsirîn” Beyt: Nigârende-i ibn-i hûmâyûn-
eser/ Be-nakl-i hikâyet cünîn gerd-ser. Külçe-i nev-rîhte-i vekâyi‘u ahvâl bu vechile
sebük kalıb-ı icmâl kılınur ki hâlâ fass-ı nigîn-i sadâret ve hâtem-i yemîn-i mülk
devlet olup ol eyyâm-ı firûzî encâmda rütbe-i vâlâ-yı ser-askerî ile (Vidin
câniblerinde ‘alem-efrâz-ı imtiyâz ve menkabe-i hûş-fersâ-yı şehâmet- gösterî ile)²⁰
(5a) aktâr-ı diyâr-ı küffâra velvele endâz olan vezîr-i âsaf nazîr-i müşîr-i müşerî-
tedbîr hamîr-i mâye-i rüşd ü kiyâset-iksir terkîb-i fehm ü firâset vâkıf-ı dakâyık-ı
umûr ârif-i serâyir-i cumhûr bârîk-i bîn ve dûr-endiş-i hamîyyet-âyîn ve gayret-kîş
hâ’iz-i hâsâyil-i hamîde fâ’iz-i şemâil-i ber-güzide şâhin-i terâzû-yı ‘adâlet kutb-ı
dâ’ire-i istikâmet ahter-i burc-ı pür-dili ve hamâset güher-i dürc-i kâмили ve semâhat-
ı muhît-i merkez-i câh u celâl müceddid-i²¹ cihât-ı mecd ü ikbâl sefîne-i merâhim u
eşfâk defîne-i mehâsin-i ahlâk fâris-i hilye-i şecâ‘at hâris-i hitta-i şehâmet nûr-ı
hadeka-i sadâret-i ‘uzmâ nevr-i hadîka-i vekâlet-i kübrâ mecma‘-ı nevâl ü kerem
menba‘-ı iyâdî ve ni‘am-ı hayr-hâh-ı velî-ni‘met hamîyyet-keş-i dîn ü devlet hakk-ı
kûy-ı dirâset-girdar hûb-rûy u hoş-goftâr (5b) semmiyy-i hayrû’l-verâ a’nî bihî
sadru’s-sudûr el-Hâcc Mehmed Paşa atale’llahu bakâhü fî-sadrihî ve sânihi ‘ammâ
şânuhû fî şânuhû²² ve kadruhû mâ-dâre’l-müşerâ fî-medâri’t-tedvîr li’t-tedbîr ve mâ-
sâre’l mîsl min-mehâsinü’l-emîr ve me’âsirü’l-vezîr hazretlerinin düşmen-i dîn²³
peymân-şiken ile ibtidâ-yı vukû-‘ı ceng ü hussâmdan in’ikâd-ı musâlaha-i
müsâlemet-encâma dek ‘alem-efrâz-ı²⁴ meydân-ı zuhûr olan cünbüş-i dilîrâne ve
dest-bürd-i haydarâneleri sebt-i sahâyif-i âsâr ve nakş-ı kitâbe-i iştihâr olmağla
egerçi vâreste-i kayd u ta‘rîfdir lâkin bu mecelle-i muhtasaranın hâvî olduğu celâ’il²⁵
fütûhat ve vesâ’il-i sulh u musâfât ba‘zan bi’z-zât ve ba ‘zan bi’l-vâsıta ve’l- hâsıl
bi’l- cümle müşârûn ileyhin semere-i hulûs-i taviyyet ve netîce-i hüsn-i sa’y ü

²⁰ A: -, B C: +

²¹ yerine C: mecd

²² B C: +, A: -

²³ B: +, A C: -

²⁴ C: +, A B: -

²⁵ B: +, A C: -

himmetleri olmak hasebiyle vâsîtatü'l-'akd i'tibâr olan me'âssir-i celilelerinden (6a) bir mikdârı mukaddime-i sūfûf-ı sūtûr kılınmıştır.

Ez-ân-cümle bast-ı cenâh-ı hirâset üzre oldukları Vidin Kal'ası'nın nez' u teshîri kasdı ile 'alem-efrâz-ı meydân-ı kîn olan mahâzîl-i müşrikînin mehçe-i rü'yet-nahvetlerin pençe-i âhen-tâb himmetleriyle evvelâ müşârün-ileyh hazretleri nigû-nisâr u pest ü düşmen-i dînin vehle-i ûlâda tılsım-ı mekîdet ü mazarratların hezîmet-i Ehremen- güdâz celâdetleriyle 'âtıl u şikest itmeleriyle "el- fazlu li'l –mütekaddim" mîsdâkına mâ-sadak ve düşmen-i haybet-intimâ tarafından ba'de'l-istîla kal'a'-i Niş'in dahı istirdâd ve istifâsına bedraka himmet ü hamîyyetleri reh-nümâ olmağla fâtih-i Niş ü Belgrad elkâbına ahrâ vü elyak olduklarından mâ'adâ kulle-i hayâl-i feth u teshîrine resânî-i kemend-i evhâm muhâl ve bârû-yı arzû-yı istihlâsına itâre-i hamâme-i tasavvur (6b) meslûbü'l- ihtimâl olup 'inâyet-i cenâb-ı Müsehhilü's-sı'âb ile bin yüz elli bir senesinde keşîde-i âgûş-ı teshîr u müstezâd-ı²⁶ manzûme-i memâlik-i şehriyâr-ı kişver-gîr kılınan Ata-i kebîr kal'asının bi'l-cümle etrâf ü enhâ ü askâ' u ercâsını hâr-ı dâmen-gîr-i küffârdan dâs-ı şemşîr-i şu'le-te'sîr gayretleriyle tasfiye ü tathîre bezl-i mâ-hasal-iktidâr ve sâl-i ferhunde-fâl fethinde ordu-yı hümâyûn havâlî-i feth-i İslâma sâye-endâz-ı iğtinam ve intisâr²⁷ olmazdan mukaddem be-'unvân-ı ser-'askerî kal'a-i merkūmenin hasr u tazyîkine ibtidâr buyrmalarıyla bu 'ukde-i düşvâr-ı inhilâlin suhûlet-i güşâyışine bâdî ve hemân kal'a-i merkūmenin feth u güşâdına dahı bunların²⁸ idâre-i miftâh-ı sa'y ü güşîşleri sebeb-i 'âdî oldığı ma'lûm-ı dakîka-ı dânân-ı umûr (7a) ve belki müselle-i kâffe-i cumhûrdur 'avn u 'inâyet-i Fettâh-ı bî-çûn ve kuvvet-i baht-ı hümâyûn-ı şehriyâr-ı rub'-ı meskûn ile ol sene-i müteyemminede kesb u ihrâz olunan fevâ'id-i feth u nusret ve merâbih-ı fevz u gâlibîyyet için masrûf iyâdî-i vüs' u iktidâr olan nakdîne-i mesâ'î-i bi-hasr u şümâr-u hâher kiyâs(?)²⁹ bender mesûbatı sene-i merkūme zarfında dâdu sited bâzar-ı kâr-zârdan tehî sâz-ı hemyân-ı cünbüşü ve kudret itmekle bir müddet tahsîl-i re'sü'l-mâlistirâhat ve cem'-i sermâye-i kuvvet u miknet zımında

²⁶ B: müsterad

²⁷ B: intisam

²⁸ C: anların

²⁹ B: خواجهکیان A C: خواجهکیان

miyân-ı tâk-ı şedde-i tâkatlerinden hall-i nitâk-ı hareket ve ebdân-ı bî-tâb³⁰ u tüvânlarından selb-i cevşen-i mücâhedet ile tarz-ı me'lûf-ı eslâf üzre meştâlarında pehlev-zede-i pister-i âsâyiş ve ser-nihâde-i bâlîn ârâmiş olmak lâzime-i metâ'ib-i sâbika ve mukaddime-i me'ârib-i (7b) lâhika iken serdâr-ı hamîyyet-şî'âr olan müşârün-ileyh hazretlerinin merkuruz-ı tînet-i şecâat ü hamâsetleri olan seciyye-i merdî ve mürüvvetleri muktezâsınca çend-rûze râhat için kuvvet³¹ 'azîzü'l-menâl fursata himmet-i me'âlî menkabetleri ruhsat u tecvîz buyurmayup Beyt: "Kütibe'l-harbu ve'l-kıtâl ü 'aleynâ ve 'ale'l-muhassanâti cerru'z-züyûl" mü'eddâsı pîş-nihâd-ı 'azîmet ve mânend-i haşerât ve hevâmm-ı hazîde-i(?) sûrâh-ihtifâ ve ârâm olan gürûh-ı mekdet-pejuh müşrikînin âsâyiş-gede-i hubs-âgînlerin berhem-zede-i kahr u demâr ve ferâyânâ-yı cihânî serv dîdelerine(?) teng ü târ itmege şedd-i zir-i teng-i himmet ve taraf taraf tesyîr-i ketâyib u berâyâyâ mübâderet buyurmalarıyla ol zemistân-ı fevz ıktirânda dahı Belgrad ve Timişvar (8a) havâlîlerine dek hüsn-tînetân-ı(?) küffârın dûçâr oldukları tûde-î cem'iyetlerin sûhte-i bârika-i şemşîr-i süpürde-i seylâb-ı tedmîr iderek şîrâze-i nizâm ü sâmânları karîn-i inhilâl ü inhizâm ve bünyân-ı tâb u tüvânları "kemâ yenbağî" rehîn-i rahne ve insilâm olmağla bu keyfiyyet-i pür-dehşetin sene-i merkûme bahârında müteheyyi oldukları cünbüş ü hareketlerine dahı îrâs-ı vehn ü fütûr itdiği meşhûd ve nâ-mestür idi.

Müşârün-ileyh hazretlerinin güzerân-ı serhaddi takrîr ve bîrûn-ı kalem-rev-i tahrîr ü ta'bîr olan envâr-ı me'âssir-i müstevcibü'l-mefâhirleri rûz-be-rûz cilve ger-i pehnâ-yı iştiâr ve pertev-efgen-i derîçe-i mesâmi'-i sığâr u kibâr olarak mertebe-i istihâl ve derece-i isti'dâdları şehen-şâh-ı dekâyık şu'ûr hazretlerinin dahı bi'l-istimâ safiha-i karîha-i tab'-ı nakâdlarında(?) (8b) resîde-i gayet-ı irtifâ' olmağla mihr-i rahşende-i burc-ı devlet ü sa'âdet olan mühr-i sadâret ve nigîn-i istiklâl-i hâssiyyet-vekâletlerin cânib-i müşârün-ileyhe irsâl ü ihsân ile matla'-ı girîbân-ı istihâllerin tâbân u dirahşân buyurdıklarından sonra âsitâne-i sa'âdet-âşyânedan livâ-yı hadrâ-yı hazret-i³² fahrü'l-verâ aleyhi seniyyü't-tahâyâ sâyesinde müste'idd-i hurûc u hareket ve müteheyyi-i teveccüh ü 'azîmet olan ordu-yı hümâyûn-ı nusret makrûn Sadrâzam-ı müşârün-ileyh hazretlerine Edirne sahrâsında îsâl ve teslîm olunmak bâbında şeref-

³⁰ B C: tâb

³¹ C: fevt

bahş-ı sudûr olan fermân-ı serî‘ül-cereyân-ı husrevânîleri ile bu hıdmet-i bâhirü’l-menkabete rikâb-ı hümâyûn-ı kâ’im-makâm vezîr-i mükerrerem sa‘âdetlü Ahmed Paşa hazretleri me’mûr ve ta’yîn ve çend- rûz rû’yet-i umûr-ı kâ’im-makâmî için kapudân-ı deryâ (9a) ‘izzetlü Süleymân Paşa Hazretleri müşârün-ileyhe câ-nişîn buyurulmağla ordu-yı hümâyûn taraf-ı Âstâne'den ve sadr-ı a‘zam hazretleri dahı cânib-i Vidin'den hıram ü ihtirâz ile ser-levha-i tekâvîm-i a‘vâm olan bin yüz elli iki senesi Muharremü’l-harâmının sekizinci günü kazâ-yı nüzhet-efzâ-yı Edirne’ye sâye-endâz-ı celâl ve bâr-gâh efrâz mücîdd ü ikbâl olup rûy-mâl-i ‘alem-i fahri ‘alem salla’llâhü Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem ile ihrâz-ı dest- mâye-i müfâharet ü mübâhat ve bi’l-cümle erbâb-ı dîvân ve ricâl ve zâbitân ile icrâ-yı merâsim mülâkât buyurup ba‘dehû bir kaç eyyâm dahı mu‘asker-i kadîm-i nusret-irtisâm olan pîşgâh-ı sarây-ı hümâyûnda darb-ı hıyâm ârâm ve andan dahı Sofya sahrâsında rekz-i a‘lâm olup kırk gün meks ü karâr ile eyyâm-ı çayıranda (9b) imrâr ve ba‘dehû sahrâ-yı Niş muhayyem ordu-yı zafer-kîş olmuşıdı.

Çend-rûz tekâmîl ‘idde-i ‘atâd(?) ve tehyi’e-i zâd ü zevâde ecnad olundukdan sonra kasd-ı cânib-i Belgrad olup delâlet-i ‘inâyet-i Rabb-i Mecîd ve reh-nümûnî-i ikbâl-i şehriyâr-ı bâhirü’t-te’yid ile şehir-i merkûmun³³ on üçüncü günü sahrâ-yı Semendire muhayyem ordu-yı İslâm girân-refât ve sebük-girdâr olan kebîr topların ve ba‘zı edevât-ı batû’l-harekâtın vusûllerine intizâren bir gün mahall-i merkûmda meks ü ârâm esnâsında küffâr-ı hazelân- şî‘âr ‘arz-ı kâlâ-yı kuvvet ü iktidâr ve neşr-i sevâd-ı nahvet ü iğtirâr ile “من تجاسرايسر” (?) işâresin ‘alâ-zu‘mihim bedraka-i ‘azîmet müntecü’l-hezîmet itmek zımmında gürûh-ı küffâra nazaran tengnây-ı dûzâhdan nümûdâr (10a) ve cânib-i İslâma nisbeten pehnâ-yı ferah-fezâ-yı behiştten safâ-zâr olan Hisarcık sahrâsına iki buçuk sâ‘at karîb bir mahalde tertîb-i tâbûr ve cem‘-ü telfik-eczâ-yı şerr u şûr itdikleri mukaddime-i leşker-‘unvânî ve cünûd-ı müslimînin nuhbe vü şuc‘ânî³⁴ ile çend-rüz mukaddem cîsr-i Mora'dan ilerü tesyîr olunan vezîr-i celâdet-semîr Rûm-ili vâlisî ‘izzetlü ‘Ali Paşa Hazretleri tarafından i‘lam ü ihbâr olup ve çünki tâbûr-ı makhûrun bu gûne cünbüş-i füzûlâne ve nümâyîş-i

³² B C: +, A: -

³³ B: بيع الاخرک

³⁴ C: شمعيًا: şemia

mağrurânesinden güya ‘asâkir-i nusret-me’âssiri istikbâl dâ‘iyye-i fâsidesinde oldukları mütebeyyin ü zâhir olmakdan nâşî Semendire sahrâsında vaki‘ yevm-i ârâmın ahşâmı ki leyle-i celâ-yı³⁵ fevz ü igtinâmdır, li-ecli’l-ihtiyât Dergâh-ı mu‘allâ Yeniçerileri Ocağı kable’l-‘ışâ sahrâ-yı (10b) merkûmdan tâhrîk ve isrâ olunmakla serdâr-ı zafer-kâr³⁶ hazretlerinin sahrâ-yı merkûmdan nehzat ü hareketleri vakt-i mu‘tâd olan hengâm-ı bâmdâda tevkîf olunmak lâzım iken meclâ-yı envâr-ı füyûzât olan zihn-i melekût-âşnâlarına sünûh iden ilhâm-ı Rabbânî ve tenbîh-i âsmânî muktezâsınca³⁷ mânend-i mihr eşi‘a-i sipâh-ı ilmâ‘-ı rü’yet-i hareketlerin zuhûr-ı tebâşîr-i subha te’hîr itmeksizin mâh-ı şebker(?) ve zılâm-ı sûz gibi nısfu’l-leylde tahrîk-i a‘lam gîtî-fürûz buyurub tahmînen müntasaf-ı tarîkı gûzerân olduklarında gürûh-ı hazelân-pejûh-ı küffâr dahı yevm-i merkûmdan bir gün evvel makarr-ı tâburları olan mahalden hareket ve Hisarcık cânibine tevcîh-i veche-i haybet idüb na‘l-vârûn mekr ü hadî‘at ile Rûm-ili vâlîsi müşârûn-ileyhin mâ‘iyyetinde mevcûd cünûd-ı hamîyyet-nümûdun ordularına isâre-i gubâr-ı (11a) şebîhûn için piyâde vü sுவârî intihâb itdikleri otuz bin mikdârı eşrâr ile gurre’-i nâsiye-i fevz ü nusret olan ibtidâ-yı fecrde ‘ale’l-gafle üzerlerine hücûm ve iftihâm³⁸ u nâ’ire-i zûd-sûz-ı ceng ü peygârı zâtü’l-ferâm(?) itmeleriyle nihengân-ı hûn-âşâm-ı İslâm dahı isâle-i zehrâb-ı şemsîr ve emtâr-ı katarât-ı hadeng ü tîr ile meydân ü vegâyı bahr-i teyyâr ve ser-i bî-sâmân küffârı habâb-ı zehhâr kahr u demar itmege der-kâr oldukları bâkûre-i hadâ’ik-i fevz u nusret olan kelle-i nev-bürîde-i eşrâr ile inhâ ve ihbâr olundukda tefsîde-lebân-tâb ve gâye-i ifâza-i zülâl-i i‘ânet ve izâka-i şarâb-ı hoş-güvâr tâb ü tâkat kasdıyla tahrîk-i mihmîz-i tizen-dertiz müsâra‘at ve bilâ-tereddüd ü tevakkuf hemân (dâire-i)³⁹ neberdgâha neşr-i şukka-i celâdet olunup ber-minvâl-i muharrer-i kenâr-ı muhayyem-i İslâmdan (11b) tard u teb‘îd olunan düşmen-i ‘anîd kasaba-i Hisarcık'a çaryek sâ‘at ba‘îd mahalde mütehayyiz u mütemekkin olan asl-ı tabur ve meterislerine tahassun u iltihâk ve mütecellidâne refîâr ile iş‘âl-ı nâyire-i harb u kıtâle teşmîr-i sâk u vifâk itdiklerinden mâ‘adâ (memerr-i)⁴⁰ cüyûş-ı (deryâ-hurûş)⁴¹

³⁵ B: حبلاى

³⁶ yerine B: girdâr

³⁷ B: iktizasınca

³⁸ B: iktihâm

³⁹ A: -

⁴⁰ A: -

⁴¹ A: -

olup manend-i rûdçe-i(?) teng mecrâ olan cedvel-i tarikın bahr-i tavîl Tuna sâhiline peyveste olduğu mahalde numûne-i neheng-i merdüm-hâr ve ejder-i jûlîde-peyker-i âteş-bâr altmış pâre top çeker beş kıt'a kalyon-ı kûh-endâmları lenger-endâz-ı ârâm olup pey-der-pey ilkâ-yı dâne-i top ve icrâ-yı levâzım-ı sitîz ü âşûb ile mürûr-ı leşker-i mansûre seng-i râh olmak dâ'iyesinde egerçi kusûr itmişler idi, lâkin bu tertîbleri seylâb-ı tünd-hîz-i takdîre hâr u has-ı tedbîrden ittihâz-ı sedd ü siper misillü (12a) bî-fâ'ide ve te'sîr olmağla pür-dilân-ı İslâma rehzen mürûr u 'ubûr olmak degil vakfe-i nîm-lahza-i tereddüd ü te'emmüle dahı imâle-i çeşm-i iltifât itdürmeyüp hırâm-ı lâ-yübâliyâna ve refât-ı bî-bâkâne ile ol mesâfeyi peymûde-i hatavât-ı celâdet idüp mahall-i ma'rekeye takarrüb olundukda ber-vech-i sâbık kabîlü'l-'işâ' Semendire'den takdîm ü isrâ olunup ilerüde bulunan zümre-i Bektâşiyân dilâverleri taraf taraf ve sûbe-sû ve saff be saff ve gûbe-gû meterislere ta'biye ve temkîn ve kafaları fersânü'l-hayl halbe-i heycâ ile tesdîd ve tahsîn ve cümleye kuvvetü'z-zahr celâdet ve müstevcib-i destmâye-i fevz ü nusret olan livâ-yı mehabet-iltivâ-yı Hazret-i Sultân-ı Risâlet aleyhi ekmelü't-tahiyye dahı verâ-yı cünûd-ı muvahhidînden manend-i 'ankâ-yı hümâyûn bâl-i sa'âdet medd-i sâye-i (12b) şehper-i şehâmet itmek üzre meydân-ı ma'rekeye top menzili mikdârı bir mahall-i mütekârib ve müşrife takrîb ve zûr-âzmâyân-ı pehnâyî neberd ve âhen-hâyân-ı 'arsa-ı nâverd olan cünûd-ı hamîyyet hûd-nümûd-ı İslâm envâ'-ı nevâziş ü in'âm ile tahrîz u tergîb olunup bu resm ü tertîb ve bu üslûb-ı dil-firîb üzre bahr-i tufân-hurüş u gâşûr-ı vegâ-âmîz ve heycân-âşûb-ı ceng ü sitîz reşk-i hengâme-i rüst-â-hîz olup barîk u leme'ân-ı nîze vü şemşîr-i kelâl-âver dîde-i hûrşîd ve sadâ-yı bülend-edâ-yı kûs u nefîr evtar-ı kesel(?) çing-i nâhîd olup kâlâ-yı girân-bahâ-yı hayâta ecel-i çâlâk dev-i kâza-simsâr ve miyân-ı cân ü ten ve tîr ü cevşende resm-i firâk u visâl der-kâr gerd-i bâlâ-hîz-i ma'reke sürme-i dîde-i keyvân ve âb-ı ser-çeşme-i hayât-ı berbad-dâde-i (13a) ateş-i tîğ u sinân küşte-gân-ı merdân-ı meydâna çeşm-i halkahâ-yı zırh-ı hûn-feşân ve nây-ı zerrîn u dürûyına(?) hum-ı sîne-kûb u nâlân⁴² olduğu hâlde on yedi sâ'at nücûmı tarafeynden itâre kîtâm-ı(?)[kîtâl ü ?] harb u ceng ve isâre-i (şürâre)⁴³ top u tüfeng ile mânend-i kûh-ı sûtûh pâ-ber-cây-ı tecellüd ü ıstibâr olan gürûh-ı haybet-pejûh-ı küffârı ser-hadd-i hayât ü zindegânîden dûr u mehcûr ve kuvvetü'z-

⁴² yerine B: giryân

⁴³ B C: +

zahr emânîlerini şîşe-i ‘ar u nâmûsları gibi şikest ü meksûr itmekde bir gûne sarf-ı makdûr ve bir vechile izhâr-ı tüvânâyı(?) ve zûr itmişlerdir ki Zâl-i sipihr-i bî-karâr ba‘d-ezîn zıkr-i Rüstem ü İsfendiyâr'dan hacî ü şermsâr ve mirrîh-i hûn-âşâm firâz-ı (hisâr-ı) firûze-i bâmdan engüşt-nümhâ-yı tahsîn ü zinhâr olmuşdur. Beyt “Zi-sitem-i sûtûrân der-ân pehn-deşt zemîn şes şode âsmân geşt heşt” (13b) beyt-i meşhûrunun mazmûnı ol rûz-ı müşrik-sûzda hüveydâ ya‘nî terâküm-i gerd-i heycâdan cevvi-hevâda bir sümâm-ı gaymâ dahî peydâ olup geşt-zâr-ı zindegânî-i küffâr ne rütbede âfet-zede-i tegerg kahr u bevâr ve suhte-i bark-ı şemşîr-i sâ‘ika girdâr olduğuna ta‘yîn-i hadd-i miktardan: Beyt: “Ve küllü karâr bi‘l-cemâcim tel‘aten Ve küllü magîz bi‘d-dimâ’ mesîl” mazmûnı ile iktifâya karar virilmiştir.

El-kıssa: Bi-tûlihâ terkîb ü tertîbi altmış binden ‘ibâret olan tâbûr-ı makhûrlarının sülûsi mikdârı kahren ve esren resîde-i kıtâl ü demâr ve bakıyyetü’s-süyûfları dahî manend-i benâtü’n-nahş perakende ü târümâr olmakda bî-ihtiyâr olup şeb-i ‘işret-i fevz u nusret olan Çihârşenbih gicesinin yedinci sâ‘atinden on yedi sâ‘at-i nücûm mürûrına dek zebûn-ı keşmekeş-i (14a) kahr u hızlân ve cân ber-dehân u kâr ber-üstüvühân hareket-i mezbûhiyyeye sarf-ı tâb ü tüvân idüp sipihr⁴⁴ neyli fâm-ı bâma fûshat-sarây-ı gabrâya perde-i siyeh târ-ı şâmî âvîhte eyledikde üftân ü hîzân ve münkesir ü perîşân Belgrad pîşgâhına zu‘mlarınca melce’ ve mütehassın ittihad ittikleri handeklerine cân atmak dâ‘iyesiyle pey-sîper dâdi hızı ü hızlân olmuşlardır. “Fekata‘a dâbirü‘l-kavmü‘l-lezîne zalemû ve‘l-hamdü lillâhi Rabbi‘l-‘âlemîn” saf-ârâ-yı fezâ-yı takrîr oldığı üzre nesîm-i dilkeş-hübûb fevz ü zafer sahrâ-yı merkûmı hâşâk vücûd-ı eşrâkden musaffâ ve mutahhar eyledikten sonra kasaba-i merkûme civârında darb-ı hıyâm olunan mahalle seheri imâle-i licâm ve def‘-i ta‘ab u a‘yâ vü tedbîr ve tedâvî-i cerhî⁴⁵ için iki gün ferş-i kâlîçe-i ârâm ve gürûh-ı dilâverân (14b) ve zahm-dârân ve rüe’sâ ve zabîtâna îfâ-yı levâzım-ı in‘âm ü ikrâmdân sonra mâh-ı merkûmun on sekizinci günü sahrâ-yı merkûmdan fekk-i tınâb-ı ikâmet ve teshîr-i mahtûbe-i Belgrad'a teşhîz-i mahâlib-i saht-gîr-i himmet olunup deryâ-yı kûh-fersâ-yı cünûd-ı mehâbet-nümûdun emvâc-ı bîş-i resi sâlîfü’z-zıkr handaklar kenârına müte‘âkübü‘l-vürûd oldukça leşker-i küffârın bünyân-ı sebât ü karârları manend-i

⁴⁴ B: -

⁴⁵ C: cısr-hay

habâb ve nakş-ı serâb sûret-i fenâ ve keyfiyet-i hevâya inkılâb göstermekle: Beyt: “Mâ âzmûde-im be-sad-güne baht-hiş Bîrûn keşîd bâyed ez-în varta raht-hîş” müfâdını pîş-nihâd iderek dâhil-i me'men-i sûr-ı Belgrad olmuşlar iken hey'et-i hezîmet-zedelerine anda dahî tessebbût ü istikrâra karâr viremeyüp muhâfaza-i kal'a için kadr-i kifâye (15a) piyâde ve süvârî ifrâz ve ibkâ ve bakıyye-i gurûh-ı a'dâ sergerde-i gurûr-ı iştihârları olan Valis nâm ceneral-i bed-girdâr ile Nehr-i Tuna üzerine memdûd iki kıt'a cısr-i mecerre-nümûdlarından karşı Pançova yakasına mürûra ibtidâr itmişler idi. Ez-în cânib-i serdâr-ı zafer-şi'âr hazretleri dahî kemâl-i übbehet ü şükûh ve 'asâkir-i fevc-â-fevc gurûh-a-gurûh ile havâlî-i hanâdık-ı pâ-mâl-i emvâc-ı sufûf ve meclâ-yı eşi'a-i esinne ve süyûf buyurdıklarında fezâ-yı sahrâ hâr u has-ı vücûd-ı a'dâdan refte ve musaffâ ve levazım u esbâb-ı muhâsara mevcûd u müheyâ bulunmağla ol şeb-i pür-tarab Vişince sahrâsında beytütet ve ferdâsı bi'l-cümle ordu-yı zafer-cûy ile pîş-gâh-ı kal'a-i Belgrad'a nakl-i raht-ı celâdet ve tertîb-i edevât hasr u tazyîka mübâderet olunmağla (15b) taraf taraf sudan suya ya'nî nehr-i Tuna'dan Sâva'ya varınca meterisler hafî ü a'dâd ve mahal-be-mahal müte'addid u tabyalar ile kal'a-kûp u ra'd-âşûb toplar ve sâ'ika-nümûn ve kazâ-şu'ûn hambara hâvenleri vaz' u îcâd olunduktan sonra reşk-i rûyîn diz(?) ber-ber(?) zemîn olan ol hısn-ı metîn-i Heremân-esâs ve ol kal'a-i rasîn-i âsmân-mümâs ki irtifa'-ı bürûc-ı mûmteni'ul'-urûc-ı hıyre-sâz dîde-i nuzzâra kiyân ve inhifâz-ı hanâdık-ı 'amîku'l-gavrı muhayyir-i 'ukûl-i dîr-bînândır, serîr-i efrâhte-i evc-i menâ'at ve pâ-füşürde-i merkez-i hasânet olup eşkâl-i müsellese üzre mebnî ve enva'-ı dakâyık-ı harbiyyeyi muhtevî her kulle-i kâf-nümâ ve her tabya-i kûh-sîmâsı egerçi hey'et-i türâbiyyede müteranî lâkin aksâm-ı⁴⁶ bedâyi'-i âteş-bâzî ve asnâf-ı sanâyi'-i ra'âd-endâzî (16a) ile⁴⁷ müsellese-i nâriyye-i sipîhr devvâra dâg-zen-i sîne-i iştihâr idüğü fenn-i âşinâyân suturlâb-ı kâr-zâra zâhir ü âşikârdır.

Mankal-ı pür-âteş-dâr muhâsarasına ibtidâr ve şeb ü rûz i'mâl-i edevât mukâra'a ve müşâcereye teşmîr-i bâzû-yı iktidâr olunup bu taraftan kâh gülle-i top-ı ra'd-âvâz ve kâh dâne-i hamîre-i [humbara-i ?] sâi'ka-endâzî ve dîvâr-ı hisâr ve kulel ü bürûc-ı menâ'at-medârı sûrâh-ber-sûrâh itmekle hem-nakş-ı gırbâl-i hâk ve manend-i

⁴⁶ B: -

⁴⁷ B: endâzîde

girîbân-ı sabr-ı ‘uşşâk çâk çâk ve’l-hâsıl darb-ı bî-usûl peyden gerd-i hazîz-bünyân peyveste-i evc-i keyvân vezîresinin(?)⁴⁸ perrân-ı tinnîn-endâz tas-ı âsmân olup ve bir cânibden dahı “ve câdilhüm bi’lletî hiye ahsen” nazm-ı i’câz-terkîbi lâmi‘asınca tahliye ve teslîm-i kal‘ada mürâ‘ât-ı(16b) merâsim-endâz ve terhîb ü ifâ-yı levâzım-ı istimâlet ü terğîb ile ol kûr-ı dilân-ı tarîk-ı hidâye semt-i necât ü selâmet-i delâlet ve irâ’et olunmakda idi, ber-vech-i sâbık karşu Pañçova cânibine geçen bakıyye-i tâbûr-ı meksûr dahı cânib-i mezbûr-ı ser-‘askerî ma‘iyyetinde olan hizebrân-ı heycânın ser-tîzî-i (pençe-i)⁴⁹ hücûm u iktihâmların âzmûn ve imtihândan sonra Varadin

taraflarına toğrı pey-siper vâdî-i girîz ve bu hılâlde Bosna cânibini ser-‘askerî vezîr-i dilîr sadr-ı esbak Ali Paşa hazretlerinin yigirmi bin mikdârı Bosna dilaverleri ve ney-sitân-ı vegâ şır-ı nerleri ile bed’en zuhûrları kılup hafaka-i a’dâya ru‘b-engîz olmağla fî-mâ-ba’d düşmen-i dînin ne taburlarında imdâd-ı kal‘aya yârâ vü miknet ve ne mahsûrlarında tahammül ve ıstıbâra (17a) tâb u tâkat olmağla bir müddet dahı verâ-yı dîvâr-ı ‘inâd ü ısrâra tevârî itdikleri sûretde fî-mâ-ba’d nişânde-i dest-i nedâmetleri olacak i’lâm ü istîmânları pîrâye-i bârû-yı kabûl olmayup menkûs sarsar-ı rez ü nârveni(?) ve nigûn-sâr-sadme-i hızlân ü rûsvâyî olacağın levâyıh-ı ahvâllerinden bi’l-istidlâl bârû-yı saht-ı nîrû-yı peşîmânî vü nedâmet ile dâmen-i ‘afv ü istîmâna âvîzân ve sedd-i derîçe-i ceng ü pür-hâşa dîde-i cân ile nîgerân oldukların sergerde-i bî-şerm ü perdeleri olan salîfû‘z-zikr Valis Ceneral bir kıt‘a mektûb âştî-iştîmâl ile izhâr u i’lân ve müzâkere-i mevâdd için bir mu‘teber kimesneyi irsâl itmek üzre istîrhâs ve istîzân itmekle “Ve in cenehû li’s-selemi fe ecnih lehâ(?)” fehvâ-yı hikmet-ihtivâsı (17b) müsâ‘ade istid‘âlarına teşyîd-i ‘azud müdde‘â itdiginden başka: Beyt: “Nemî âyed zi-mâ ‘âciz keşî çün hasm-ü kem-fursat dem-i şemşîr-i mâ ez-yek nigâh-ı kerem ber kereded” çünkü ‘inâyet-i Müntakım-i Kahhâr ve muvâfakat-i baht-ı şehriyâr-ı zafer-girdâr ile düşmen-i tebeh-kâr gereği gibi hadd ü mikdarını bilüp ve mürtekib oldukları nakz-ı ‘ahd ü mîsâkın vehâmet-i ‘âkıbetin anlayup vaz‘-ı küstâhâne ve hareket-i kem-fursatânesine i’tiraf eyledi, ba’d-ez-în niyâz ve mes’ûllerin (karn-ı)⁵⁰ hüsn-i is‘âf eylemek Devlet-i ‘Aliyye'nin dahı lâzime-i şîme-i mürüvvet ve muktezâ-yı şükrâne-i gâlibiyyeti olduğundan nâşî şer‘an ve

⁴⁸ B C: verîze

⁴⁹ B:+

‘örfen ve ‘aklen ve naklen rûy-ı ümmîd ü recâlarına bâb-ı müsâ‘ade sedd ve çehre-i hâhiş ü istid‘âlarına havâle-i tapanca⁵¹ redd olunmayıp serdâr-ı mekremet-şî‘âr hazretleri tarafından mektûb-ı (18a) merkûma cevâb olmak üzere semm ü tiryâkdan mürekkeb ve eczâ-yı tevbîh u tesliyyetden müretteb hekîmâne ve vezîrgâne ve gâlibâne ve mütevâzî‘âne kelîmât-ı hikmet-âmîzi hâvî ve ta‘bîrât-ı maslahat-engîzi muhtevî bir nemîka-i mü‘essirü’l-edâ tahrîr ü imlâ ve nâkıl-ı varaka-i mezbûre⁵² ile tesyîr ü isrâ olundukda mâh-ı Cumâde’l-ülâ’nın on ikinci günü ricâl-i Devlet-i Çâsâriyye’den müteyakkız ve kâr-âgâh ve umûr-âzmûde ve sâhib-i intibâh ‘add olunan Nayberk nâm ceneralî ordu-yı nusret-cûya irsâl ve takdîm ve mesfûr Vâlis’in sergerdeliği hasebiyle taraf-ı çâsârdan ceng ü sulha dâ’ir-i ‘unvân menşûr-ı ihtiyârî olan ruhsat-ı kâmile sin ceneral-i merkûma tefvîz ü teslîm itmişidi. Zebaânzed-i yera‘a-i icmâl oldığı üzere Nemçe tâ’ifesiyle ibtidâ-yı vukû‘-ı ceng ü cidâlden (18b) berü tertîb-dâde-i şîhne-i gadr ü nifâkları olan bâzâr-ı kâsid-i meta‘-kâr-zârlarında tervîc-i kâlâ-yı hussam vildâda(?) çendân imtidâd virilmeyüp tîz elden bir kelle rübâlık ile perçîde-bisât-ı ferâgat olmak merkûz-ı zamîr-i habâset-tahmîrleri olduğına binâ‘en ıslah-ı zâtü’l-beyyine⁵³ haşmetlü Françe pâdişâhının der-miyân olan tavassutını karîn-i (hüsn)⁵⁴ kabûl ü ibtihâc ve müşârün-ileyhin Âsitâne-i Sa‘âdet’de mukîm ilçisi taraflarından bizâ‘a-i ruhsat dahı virilmekle sermâye-i vakt-i ihtiyâc itdiklerinden nâşî ser-rişte-i selâmet-nümâ-yı müsâlemeyi dahı kat‘an elden bırakmayup ilç-i mûmâ-ileyh tarafına iltimâ-sükûna tahrîrât ile pey-der-pey ulakları mütevârid ve bu bâbda zîver-i şâdervân iddi‘âları olan fevvâre-i hâhişleri revâk-ı kâh-ı iştihâra mütesâ‘id (19a) olmağla Devlet-i ‘Aliyye-i nusret-âyât dahı hasebü’l- ihtiyât tâ’ife-i mesfûrenin bu vâdîlerinde mucâzât ve ilzâmen li’l-[hu]cce?(لجج) kendülere mûmâşat zımnında İlç-i merkûm Âsitâne-i Sa‘âdet’den ordu-yı hümâyûna ihzâr u encâm-kâra intizâren bir müddet Niş kal‘asında meks ü karar itdirilmişidi. Ber-vech-i muharrer düşmen-i li‘âmdan kemâ-yenbagî ahz-i sâr ü intikâm ve maksad u murâd olan teshîr-i Belgrad’a teşmîr-i sâ‘id-i tevfiik müsâ‘ade-i ihtimâm olunup ve fî-mâ-bâ‘d cânib-i a‘dâdan müdâfa‘aya ‘adem-i kudret ile emârât-ı ye’s ü hirmân ve

⁵⁰ B:+

⁵¹ B: tabanca

⁵² B: merkûme

⁵³ C:-

⁵⁴ B:+

câ-be-câ ‘alâyim-i⁵⁵ teslîm ü istîmân hüveydâ vü nümâyân oldukda ilç-i merkûm dahî Niş’den ordu-yı hümâyûna da‘vet olındığına binâ’ en bu hılâlde ve asl-ı ordu-yı bâhirü’l-iclâl olmağla sâbıku’z-zıkr murahhas olan Nayberk ceneral ile müzâkere-i mevâdd-ı (19b) musalaha ve mukâvele-i şurût-ı müsâleme için taraf-ı Devlet-i ‘Aliyye’den ordu-yı hümâyûn kâdîsı fazîletlü Es‘ad Efendi ve re’îsü’l-küttâb Mustafa Efendi ve bu ‘abd-i fakîr ta‘yîn ü tensîs⁵⁶ ve bir üslûb-ı mu‘tâd akd-i encümen-i mukâlemeye bir hayme tahsîs buyurılıp Devlet-i ‘Aliyye murahhasları ve ceneral-i mezbûr ve mutavassıt olan ilç-i merkûm bi’d-defe‘ât içtimâ‘ ve mülâkât ile nüsha-i gâmızu’t-terkîb müşkilât-ı müvâlâtdan istinbât mes‘ele-i ‘arîza-i musâfât için enâmîl-i im‘ân ü tedkîk ile taklîb-i evrâk mübâhase ve cidâl ve kasr u tatvîl rişte-i pîç-der-pîç makâl olunarak ba‘de külli kîl ü kâl taraf-ı Çâsârîyye’den ictisâr olunan harekât-ı nâ-hemvârın iğtifâr u i‘tizârı zımnında ber-sem-i hediye Belgrad kal‘asın ve eyâlet ü muzâfâtından olan Bögürdelen kal‘asın ve (20a) Bosna hudûdî nihâyetine müntehî olunca nehr-i Sava sâhilinde vâkı‘ niçe bikâ‘ ve askâ‘ ve rubâ‘ u kılâ‘ı Devlet-i ‘Aliyye’ye teslîm şartıyla ba‘zı kuyûd u ‘uhûd dahî akd ü pervîn intizâm-ı musâlahaya keşîde vü tanzîm ü tarafeynden mevâdd-ı ma‘kâde-yi mutâzâmın esâs temessükleri tahrîr u terkîm ve mâh-ı mübârek Cumâde’l-ûlâ’nın yigirmi yedinci günü ber kâ‘ide-i mu‘tâde huzûr-ı sadr-ı a‘zamîde ve Bosna ve Rûm-ili vâlîleri vezîreyn-i mükerrremeyn ve müşîryn-i muhteremeyn Ali Paşalar hazretleri ve tarafeynin murahhasları ve mutavassıt olan ilç-i merkûm ve sâ‘ir vücûh-ı a‘yân-ı ordûy-ı zafer-nişân hâzırîn oldukları hâlde sâlifü’l-beyân mevâdd temessüklerinin mübâdelelerine ibtidâr ve cânibinden ‘alâyim-i aşî ve musâfât işâ‘at ü ızhar olunduktan sonra çend-rûz dahî kal‘a-i merkûmeye (20b) tertîb-i hıfza hurrâs ve Rûm-ili vâlîsi vezîr-i mükerrrem Ali Paşa hazretleri Belgrad muhâfizlığı ve ser‘askerliği ile Varoş-ı kal‘adan bir sarây-ı şöret-ârâya temkîn ü iclâs buyuruncaya dek ordu-yı hâmûn-pûy-ı İslâm sahrâ-yı merkûmda medd-i tınâb-ârâm ve şehr-i Cumâde’l-âhirenin (onüçüncü)⁵⁷ günü rehberî-i tevfik u nusret ve peyrevî-i hubûr-ı meserret ile (kâzâ-yı mezbûrdan ref‘-i hıyâm teyemmün-i kıyâm ve cânib-i Âstâne-i devlet âşyâneye)⁵⁸ tevcîh-i râyet-i zafer-irtisâm olındı. “el-hamdü li’llahi’llezî

⁵⁵ B: ‘alamet

⁵⁶ B: tenhiz

⁵⁷ B: +

⁵⁸ B: -

hedânâ li-hâzâ ve mâ künnâ li-nehtediye levlâ en hedâna'llâh". Bâlâda zebân-zed-i yerâ'a-i işâret olındığı üzere çünkü çâsâr ile çârîçe beyninde⁵⁹ (mânendter)⁶⁰ ve mâdde-i nitâk-iştibâk 'alâka-i ittifâk ve irtibât-ı (eczâ-yı)⁶¹ silsile-i vifâk-ı müşdedded ve mustahkem ve ceng ü sulhda birbirinden 'adem-i müfârakat ve mübâyenet keyfiyyetleri ma'hûd ve mültezem idi.

(21a) Egerçi tîg-i Behrâm intikâm devlet-i ebed-kıyâm ile hablü't-te'nam(?) kaviyyü'l-ibrâmları pezîrâ-yı naks u infisâm olmağla nüsha-ı âb-zede-i ittifâkları takvîm-i⁶² pârîne-sâl gibi mensûhü'l-i'tibâr olmuşdı. Lâkin taife-i Moskov⁶³ dahı ibtidâ-yı "ahd-i mîsâkdan berü rişte-i nâ-tâbîde-i müsâlemeyi pîçîde-i engüş-raqbet eylemekden ferâgat itmeyüp bir taraftan iş'âl-i nâ'ire-i kıttâle fûrûzîne-i[fûrûzende?] edevât i'dâd ve bir cânibden dahı isâle-i cûy-bâr-ı ihtiyât ile tedârük-i levâzım-ı itfâ ve ihmâd iderler idi. Ve bi'-avnihi Sübhânehü Nemçe tâ'ifesine tecrî' u izâka olunan telhân-i⁶⁴ telhâb-ı nâ-güvâr kahr u demâr fî-mâ-ba'd kendülere dahı siyâh mesti-sahbâ-yı iğtirârdan mevres sahv u intibâh olmağla Devlet-i 'Aliyye-i ebediyyü'l-istimrâr ile Nemçe çâsârı beyninde levâyıh-ı (21b) hâlden temhîd ve in'ikâdına istidlâl olunan müsâleme-i ârâm-ı iştimâl hılâlinde bizim dahı bu emr-i hayr-encâma iddi'â-yı meyl ü hâhişimiz tasdik ve hemân zebîre-i musâlahamız münâsib görildiği vechile tastîr u tenmîk olınsun deyü Françe ilçisi mûmâ-ileyhe (tavsiye)⁶⁵ ve tahrîr ve taraflarından dahı murahhas şeklinde bir mu'teber beg-zâdelerin irsâl ü tesyîr itmişler idi. Vâkı'â tâ'ife-i merkûmenin Devlet-i 'Aliyye ile Nemçelü beyninde melhûz olan tasavvurları resîde-i rütbe-i tahkîk olmağla der-'akab kendi emrlerinin dahı bilâ-te'hîr ve fâsıla-i derece-i temşiyete iblâğı hususunu beg-zâde-i merkûm merreten ba'de uhrâ ilhâh u istid'â itdigin ilç-i mûmâ-ileyhe i'lâm ü inhâ ve esnâ-yı hatt u tirhâlde bu keyfiyyetin dahı hüsn-i sûrete sebki ü ifrâğın niyâz ü recâ itmekle sahrâ-yı Belgrad'dan Niş'e vusûle dek müzâkere ve mükalesi (22a) muktezî olan mevâdd-ı Devlet-i 'Aliyye murahhasları ve mütevassıt ve murahhas-ı mûmâ-

⁵⁹ B: meyanında

⁶⁰ B C: +

⁶¹ B ve C: +

⁶² C: -

⁶³ B: mesfûr

⁶⁴ B C: -

⁶⁵ B C: +

ileyhimâ vesâtatlarıyla bi'l-müzâkere tarafeynden rîhte-i kâlib takrîr ü ta'bîr olan sebâyık⁶⁶ kâl u kâl niçe def'a hadde-i im'ân ve ihtiyâtdan imrâr ve mihekk-i (nâ'il)⁶⁷ te'emmül ü mülâhâzâda imtihân ve ihtiyâr olunduktan sonra miyânede menşe'i nakâzâ ve mebd-i gavgâ olan Âzâk kal'ası'nın bi'l-külliyeye hedmi ve ba'zı kemâ-şengân(?) serhaddin kusûr u fütûrlarına binâ'en itâle-i ikdâm tecâvüz itdikleri mahallerin kemâ-kân redd ü terki mâddeleri vasıtâtü'l-akd-i şurût olmak üzere nesîc-i zer-târ⁶⁸ müsâlaha pîçîde-i minvâl itmâm ve sahrâ-yı Niş'de dahı tarafeynden mevâdd-ı temessüklerinin resm üzere mübâdeleleriyle resîde-i serhadd ihtitâm oldu "Sübhâne men tahayyere fi-saffihi sivâhu" zamâ'ir-i erbâb-ı nihâye setîr-i perde-i hafâ değildir ki çâsâr-ı tebâhkâr (22b) zâhiren çâriçe ile der-miyân olan râbita-i ittifâkının mürâ'ât ve muhâfâzâsı ve hakîkaten gaddârâne kesb-i menfa'at ve tevsî'-i memleket mülâhâzâsı zımnında Devlet-i 'Aliyye-i ebediyyü'l-istimrâr ile muhkem ve üstüvâr olan merâ'ir-i "ahd ü mîsâka havâle-i mikrâz naks u ahfâr ve sügür-ı İslâmiyyeden Niş ve Vidin kal'alarının muhâfâzâ⁶⁹ ve ihtilâsına sarf-ı nîrû-yı iktidâr itmişiken mülük-i Nasârâ miyânında envâ'-ı metânet ve mümâ'at ve asnâf-ı su'ûbet ve hisânet ile medâr-ı i'tinâ ve iğtirârî olan Ata-i Kebir ve Belgrad gibi iki kal'a-i hirmân bünyâddan kat'-ı eyâdî-i tasarruf ve tahliye-i levâzım tekellüf idüp "zehebe'l-hımâr bi-talebi'l-karneyn fe'ade maslûmü'l üzüneyn" sûreti cilve-ger-i mir'ât-ı evhâm-nümâ-yı hülyâ ve dâğ-ı iktizâh ve rüsvâyî-i (23a) cebhe-i iddi'âsı olmağla ile'l-ebed "الى الابد يدك اوكتا و فوك تفخ ترانه سن و مساز" söz ü güdâz sûz⁷⁰ iderek engüştâ-yı te'essüf ve dest-güzây-ı telehhüf olması cây-i i'tibâr-ı uli'l-ebâr ve mahalli intibâh u itti'az-ı ashab-ı tecârüb ve ihtiyârdır. Mihr-i cihan-efrûz-ı saltanat-ı Osmâniyyenin ibtidâ-yı tulû' u zuhûrundan berü kevkebe-i devlet-i İslâm-ı âfâk-gîr ve debdebe-i satvet-i dîn-i ebed-kıyâm resîde-i kürre-i esîr olup sadâ-yı nâkûs küffâr pest-ender-pest ve livâ-yı menkûs-eşrâr şikest-ender-şikest olduğu bu devlet-i ebed-müddetin kitâbe-i tâk-ı iştihâr olan fütuhât-ı celîletü'l-âsârından zâhir ü be-dîdâr olup (likin âfitâb-ı)⁷¹ 'âlem-tâb-ı fevz ü zafer her bâr derîçe-i âmâl-i İslâmiyâna pertev-rîz

⁶⁶ B: sebâbık

⁶⁷ C: +

⁶⁸ C: -

⁶⁹ B C: muhâsara

⁷⁰ A: -

⁷¹ B C: +

olsa dîde-i revâk-nişînân-ı îmânda⁷² fi'l-cümle hayrgî-i(?) gaflet husûliyle rü'yet-i esbâb-ı suveriyye (23b) ve muhâfâzâ-i levâzım-ı zarûriyyeden tekâsül olunmak hâletinden tenbîh u ikâz-ı Rabbânî zımnında li-hikmetin Peç vak'asında zuhûr iden hezîmet ü perîşânî nice müddet zâhir-bînân-ı 'avâmın asâb-ı hamıyyetlerine îrâs-ı fütûr ve nîrûy-ı bâzû-yı himmetlerine îcâb-ı kusûr itmekle ol vaktten berü Nemçe tâ'ifesiyle

der-miyân olan şatranc-ı harb u kifâh ve cinâk-ı sulh u salâhda ekseriyâ galebe vü dest-berd-i cânib-i küffârdan hüveydâ ve gâh ü bîgâh bir mansûbe-i⁷³ "el-harbu sicâl" hâletleri dahı egerçi rû-nümâ olmakda idi, fe-emmâ tarîh-i mezbûrdan hâlâ hâmî-i beyza-i İslâm ve mâhî-i revnak-ı kefer-i li'âm olan şehensah-ı dâra-'unvân ve şehryâr-ı kîtî-sitân şevketlü kerâmetlü kudretlü mehâbetlü Sultân Mahmûd Hân dame mahfûfen bi-'inâyeti'l-Meliki'l-Mennân efendimiz hazretlerinin (24a) eyyâm-ı fîrûz-encâmılarına gelinceye dek tâ'ife-i mesfûreden ber vefk-i merâm ahz-i sâr ü intikâm ile ne muharebâtda kemâ yenbagî ilkâ-yı hüccet-i gâlibiyet ve ne müsâlemâtda tahmîl-i girân-bâr-ı minnet olunmak keyfiyetleri müyesser ü mukadder olunmakdan nâşî humâ hûme-i dîn ve belki kâffe-i müslimîn dâg-ber dil gayret ü küdâhte-i pûte-i hamıyyet olarak Ayâ-Nemçe keferesinin dahı şikest-i tılsım istidrâcı ile ne vaktde tebrîd-i harâret-i mizâc ve ne eyyâmda tahsîl-i kuvvet-i meserret ibtihâc ideriz diyü dâr ü hâne-i 'inayet-i ilâhiyyeden bu dâü'l-hâzâlik(?) devâsına dest-küşâ-yı mes'elet ve eşk-rîz-i ibtihâl ü darâ'at iderler ve vakt vakt tâ'ife-i merkûme ile te'sîs ve temhîdine zarûret ilcâ iden mebânî-i mest-bünyâd muhâveneye(?) meyl ü rağbetde gâh sû'-i tedbîr-i ser'asker ve gâhnâ tüvânî (24b) ve tâksîr-i leşker ile bast-ı mukaddemât i'tizâr olunmak mültezem ve der-kâr idi. Hattâ Vehbî merhûmun çekîde-i hâme-i nezâket-eseri olan makâle-i sulhiyyesinin mevzû'-i bahs ve rü'ûs mesâ'ili i'tizâr-ı zarîfâne ve hüsn-i ta'lîlden 'ibâret iken li'llâhi'l-hamd ve 'l-minne 'avn ü 'inâyet-i Cenâb-ı Perverdigâr ve kuvvet-baht-ı şehriyâr-ı kaviyyü'l-iktidâr ile 'âmme-i İslâmiyânın dîde-dûz-i terassud u intizâr olduğı kevkeb-i dînbâle-vâr-ı fevz ü nusret-i zaman-ı sa'd-iktirân-ı saltanatlarında tali' ü dırahşan ve dil ü dîde-i cihaniyân nûr-ı sürûr ile lebrîz ü mellân olup cilve-ger-i mir'ât-ı zuhûr ve vâsıtatü'l-

⁷² B: islâmda

⁷³ B: باکطهور ايله

‘akd sînîn ü şuhûr olan gerek muhârebe-i Behrâm-pesend ve ger müsâleme-i ârâm-peyvend-i ‘ahd-i karîbde misli nâ-mesbûk me’âsîr-i celîletü’l-i’tibâr ve âsâr-i müstevcibü’l iftihârdan idügi müselleme tevârîh-bünyân-ı rûzgârdır, (25a) Cenâb-ı berârende-i serîr dâverî⁷⁴ ve tâc-bahşende-i husrev-i hâverî celle şanühû ve behere bürhânehû hidîv-i kişver-i celâ’il hısâl şehriyâr-ı ma‘delet-küster Mahmûdu’l fi‘âl efendimiz pâdişâh-ı İslâm-penâh ve zıllu’llâh-ı zafer dest-gâh hazretlerinin gevher-i ‘âlem-baha-yı kân-ı imkân ve şa‘şa‘a-pâş-ı zemîn ü zamân olan zât-ı mecdûd u vücûd-i hayr u mes‘ûdların hem-vâre revnak-nigîn⁷⁵ saltanat ve pîrâye-i ve yehîm-i(?) devlet idüp ra‘âde-i ejder-peyker satvetlerin mehâbet-endâz kılup müşrikîn ve berîk-ı samsâm zümür-rûd-fâm şehâmetlerin gürsâz-ı dîde-i e‘âdi-i dîn eylemekden hâlî olmayup bundan böyle dahı niçe kıla‘-ı hısânet-medâr be-nâmî âvürde-i kemend-i hâkân bend-i⁷⁶ teshîr ve pençe düşmen-i kaviyyü’l-iktidâr-ı hod-kâmî zebûn-ı siper-i pençe-i kahr u tedmîr itmekle zahme-i kûs dâfi‘u’l-bûs celâdetleri zelzele-efken-i (25b) aktâr u sadme-i debbûs-i kâsîru’r-ru’ûs hamâsetleri nahvet-şiken düşmen-i mekkâr ola. Amîn.

Hazret-i pâdişâh-ı heft iklîm

Zînet-i tâc u revnak dîhim

Ab-rûy-ı şehân-ı rûy-ı zemîn

Ya‘nî Mahmûd Hân adl-âyîn

Eylemiş zât-ı pâkizi mevlâ

Bâ‘is-i emn u rahat-ı dünya

Oldı ‘ahdinde ‘âlem âsûde

Hükm-i adli revân her sûde

Bârekallah kemâl-i himmetden

Hûme-i mülk-i dîn ü devletden

İtdi tathir levs-i fitne vü şûr

Âb-ı şemsîr ile o şâh-ı gayûr

---

⁷⁴ B: kâveri

⁷⁵ B: -

⁷⁶ C: -

Ba- husûs ol ‘adüvv-i bed-gerdâr
Ya‘nî Nemçe didikleri gaddâr

Pûr dilan-ı cihana dağ-ber-dil idi

Ahz-ı sârında pây-der-gil idi

‘Alemler eylemişdi dâde

Hasret-i intikâm ber-dilhâh

Himmetiyle hidiv-i kişver-gîr

Aniden şöyle itdikim tedmîr

Kal‘alar aldı intikâm aldı

Ehl-i İslâm cümle kâm aldı

Çünkü sulh oldu seyyidü’l-ahkâm

Virdiler sulh ile bu emre hitam

Sulh ammâki galibiyet ile

Hak insâf ile mürüvvet ile

Hasılı ceng u sulh merdâne

Cümlesi galibâne şâhâne

Devletin dâim eylesin bâri

‘Alemler feyzin eylesün sârî

Ola ikbâl-i devleti müzdâd

Gün bu gün sad sürûr ile dil-şâd

İde tâ kim şafak ile gerdun

Tîg-ı Behrâmı tâb-dade-i hûn

Ola kat‘-ı misâlde tîg-ı kâzâ

Hükm-i tîg-ı cihanda ser-tâ-pâ

Hüsrev-i hâver eşi‘a serîr

Kal‘a-i şâmı tâ ide teshîr

Nice feth-i cedîde mazhar ola

Şark tâ garb ana musahhar ola

Ta ola sulh u ceng nûr u zalâm
Ola Hurşîd gibi galib-i tâm

3. METİN TAHLİLİ

3.1. 1736-1739 OSMANLI-AVUSTURYA VE RUSYA SAVAŞLARI

XVIII. yüzyılın hemen başlarında Osmanlı Devleti Pasarofça andlaşmasına imza atmış ve akabinde Nevşehirli Dâmâd İbrahim Paşa sadâret makamına getirilmişti. Lale Devri olarak anılan bu döneme damgasını vuran Dâmâd İbrahim Paşa mevkisini sağlamlaştırmak amacıyla dışarıda başarı elde etmek gayesi ile yüzyılın başında kuvvetlenmeye başlayan Avusturya ve Rusya'dan çekinmiş, gözüne İran'ı kestirmişti. Bu sefer ülkeyi on üç sene sürecek bir savaşa sokmuştu. İran seferi sonunda Dâmâd İbrahim Paşa Güney Kafkasya ve Azerbaycan üzerinde Rusya ile uzlaşmış, bir kısım Azeri kalelerini ve Türk kalelerini içeride hoş karşılanmasa da Rusya'ya terk etmişti (Erim,1953:81).

Osmanlı devletinin 1736 yılında nihâyete erecek Nâdir Şah'la olan ve devleti yıpratın mücadeleden yukarıda ifâde edilen uzlaşmaya rağmen Rusya ve onun müttefiki Avusturya, daha fazla istifâde etmek istiyordu. Rusya bu durumu Karadeniz'e inme ve buralara yerleşme emellerini gerçekleştirmek için bir fırsat olarak görüyordu. Ancak Rusya Osmanlı ile yapacağı savaşı tek başına kazanamayacağını bildiği için 1726'da Rus çariçesi Anna de-korland'ın Avusturya yani Alman İmparatoru VI. Şarl ile gizli olarak imzaladığı dostluk andlaşmasını 1733'de yenilemişlerdi (Uzunçarşılı,1982:IV,253). Buna göre Rusya Osmanlılara taaruz edince, Avusturya arabuluculuk bahanesi ile Osmanlı devletini oyalayıp savaş hazırlıklarını tamamlamasına engel olacak, sonra Rusya'nın müttefiki olarak savaşa katılıp Osmanlı kuvvetlerinin iki cepheye bölünmesine sebep olacaktı (Mufassal Os.Ta.,1971:V,2488).

1 Mart 1736'da Ruslar Azak kalesini muhâsara etmeğe başladıklarının haberi İstanbul'a geldi. Osmanlı hükümeti İstanbul'daki, Rus kapı kethudâsına bu davranışın sebebini sormuşsa da malumat alamadığı gibi bunun Tatarların bir uydurması olduğu söylenmişti. Kırım hanı Kaplan Giray'ın İran seferi için Dağıstan'dan geçmesini Ruslar sınır ihlali olarak kabûl etmişler ve Kırım'ın Osmanlı lehine İran'a yardım göndermesini engellemek için Kırım üzerine bir ordu göndermişlerdi. 55 bin kişilik Rus ordusu 28 Mayıs Pazartesi günü Ur-kapu'dan Kırım'a girmiş, fakat Han'ın karşı koyması sonuç vermemiştir (Danışmend, 1972:IV,25).

İstanbul'da Rusların Kırım'ı yağmalamaya başladıkları haberi ikinci bir şoka neden oldu. Bu istila bütün kültür ve san'at eserlerini büyük emeklerle meydana gelmiş numuneleri bir anda ortadan kaldırmıştı. Hacı Selim Giray'ın tesis ve vakfettiği zengin kütüphâne ile iki bin ev, Kırım Hanlarının sarayı, cezvitlerin kütüphânesi bu yağmada Ruslar eliyle yakılmış ve tahrib edilmişti (Uzunçarşılı,1982:IV,256). Bu gelişmeler karşısında 28 Mayıs günü Pâdişâh'ın huzurunda yapılan dîvân toplantısında Rusya'ya savaş ilan edildi (Hammer,1994:VII,433). Sadrâzam Silahdar Mehmed Paşa yönetiminde hızla hazırlıklar başladı. 10 Temmuz 1736'da Edirne'den hareket edildi ve yirmi beş gün sonra Isakçı'ya varıldı (Mufassal Os.Ta., 1971:V,2490).

Bu dönemde Fransa Avusturya'ya, Rusya'nın kuvvetlenip büyümesine yardım etmekle hataya düştüğünü, Avrupa kuvvetler muvazenesinin ihlaline sebep olacağını bildirmişti (Aksun,1994:II,359). Fakat Avusturya devleti, Rusya ile aralarındaki andlaşmaya göre Osmanlı devletine saldırmaya kararlı idi ve Bosna-Hersek bölgesine doğru ilerlemeye başlamıştı. Avusturya, Rusya ile yaptığı ittifâk icâbı birliklerini Osmanlı topraklarına yürütmüşse de Osmanlı Devleti tarafından bu ilk aşamada savaş ilanı olarak görülmemiştir. İki müttefik devletin sistemi, barış isteme gösterisi yaparken bir yandan baskın şeklinde, Osmanlı eyâletlerini ele geçirmeğe dayanıyordu (Uzunçarşılı,1982:IV,253).

Avusturya, bir yıl önce Rusya'nın Azak'ı zaptetmek suretiyle başladığı savaşa, bir yıl sonra, Niş'i alarak katılmışdır. Avusturya İstanbul elçisi Talman'a gönderdiği talimatda Bosna'da ele geçirilmesini plânladıkları yerlerin ve kalelerin fethinden sonra barış masasına oturmak ve alınan yerlerin kendilerinde kalması şartı kabûl edilerek müzâkerelere başlanmasını esâs kabûl ettiklerini bildiriyordu (Hammer,1994:VII,462).

Karşılıklı görüşmelerde Avusturya, İstanbul elçisi Talman aracılığıyla Osmanlı Devleti'ni Rusya'nın barış istemekte samimi olduğu inandırmaya çalışıyor ve murahhasların seçilip görüşmelerin bir an evvel başlaması istiyordu. Vezir Silahdar Mehmed Paşa silahdarken sadrâzamlığa yükselmiş dürüst ve itidâl sahibi bir zât olmasına karşılık; devlet işlerinde acemi, tecrübesiz ve hatta habersizdi. Bu nedenle işlerin yürütülmesi, vezir kethudâsı Osman Hâlis Efendi'nin elinde bulunuyordu (Mustafa Nuri Paşa,1980:III-IV,44-45).

Vezir-âzâm Seyyid Mehmed Paşa'ya De Koenigsegg'in¹ gönderdiği mektupda ise de Avusturya'nın Rusya ile birlikte hareket edeceğini açık bir dille ifâde ediyordu. Mektupta Avusturya'nın hiçbir suretle kendi menfaatini müttefikinden ayırmayacağını ve bundan sonra sâdece arabulucu olarak değil Rusya'nın müttefiki olarak müdahalede bulunacağını bildiriyordu. De Koenigsegg, Bâb-ı Âlî'nin evvelce Ruslara ait Azak kalesinin Osmanlılara geri verilmesi isteğinden ve ısrarından üzüntü duyduğunu da ifâde ediyordu (Hammer,1994:VII,459).

Sadrâzam kethudâsı Osman Hâlis Efendi'de Avusturya'nın arabuluculuğuna inanıyor ve elçi Talman'dan yardım bekliyordu. Talman ise iki tarafı orta yolda birleştirebilme bahanesiyle işi bahara kadar uzatmış ve Osmanlı devletinin savaş hazırlığı yapmalarını engellemeye çalışıyordu (Uzunçarşılı,1982:IV,259). Nihâyet Osmanlı devletinin de isteği üzerine İngiltere ve Hollanda elçilerinin de katılımıyla barış görüşmelerine başlandı. Rusya'nın isteği üzerine Türk sınırından iki fersah mesafedeki Polonya sınırlarında yer alan Niemirow şehrinde müzâkerelere karar verildi (Hammer,1994:VII,460). Türk hey'eti, hükümdarın emri ile reis ül-küttab

---

¹ Viyana Kraliyet Meclisi Reis

Mustafa Efendi, baş-ruznâmecî Mehmed Emin Bey, sadâret mektupçusu Mehmed Râgıb Efendi(Sadrâzam Koca Râgıb Paşa) ve Silahdarlar Kâtibi Said Mehmed Efendi tam salâhiyetli murahhas olarak gönderdiler (Şemdânî-zâde,1976:I,66).

16 Ağustos 1737’de başlayan görüşmelerde Kırım ve Koban’ın Ruslara terki, Eflak ve Boğdan’ın Rusların himâyesine girmesi, Osmanlı- Rus muâhedesinin yeniden

tanzimi, Rus gemilerinin Karadeniz ve Akdeniz’de serbest dolaşımı ve Rus çarlarının imparator diye hitabı isteniyordu. Avusturya ise Bihke, Vidin kalesi dahil olmak üzere sınırının Lom suyuna ve Dömboviçe’ye kadar genişletilmesini ve savaş tazminatı olarak harp hazırlıkları için yaptıkları masrafın karşılığı olarak 12 milyon flori istiyordu (Uzunçarşılı,1982:IV,262).

Niemirow görüşmeleri sırasında Rus ordusu Özi kalesine sekiz saat uzaklıkta bulunan Kodak mevkinden Özi suyunu geçmişti. Ne var ki Osman Hâlis Efendi’nin Avusturyalılar lehindeki düşüncelerinin savaş hazırlıklarının askıya alınmasında büyük etkisi olmuş, Sadrâzam Silahdar Mehmed Paşa’yı da tesirleri altına almıştı. Sulhun gerçekleşeceğine olan inancı tam olan Osman Hâlis Efendi hudut kalelerinin düşman saldırısına karşı gerekli donanıma sahip olmadıkları gerekçesiyle asker ve mühimmat isteklerini geri çevirmişti. Hatta Vidin muhafızı İvaz Paşa Vidin’e ek kuvvet gönderilmesini isteyerek Avusturya’nın asıl niyetinin sulh yapmak olmadığını belirtmişse de Osman Hâlis Efendi cevaben sulh olacağını ve kendisinin buna kefil olduğunu söylemişti (Şemdânî-zâde,1976:I,67).

Özi vâlisi Yahya Paşa’nın Rusların Özi’ye doğru yaklaştıklarını öğrendiğini bildirmesine rağmen Sadrıâzam, “telaşa ve beyhude mâl-ı miriyi itlâfâ mahâl yoktur” diyerek büyük bir gaflet göstermiştir (Aksun,1994:II,358). Rus askeri hareketine başlamış ve Özi kalesini muhâsara etmişti. Yahya Paşa sulh olacak diye Osmanlı hükümetinden destek alamamış olmasına rağmen kaleyi büyük bir fedakarlıkla savunmuş, fakat Rus birliklerini alt edemediği gibi kendisi ve on arkadaşıyla esir düşmüştü. Bu taarruz sadrıâzamın azline ve Osman Hâlis Efendinin katline sebep

oldu. Yerine sadâret makamına Muhsin-zâde Abdullah Paşa getirilmişti (Şemdânî-zâde,1976:I,69).

Çıkmaza giren barış görüşmelerinin sonunda Osmanlı kumandanının Viyana'ya giden yolun açık olduğu, kendisi ve askerlerinin bu yolu bildiğini şeklindeki sert çıkmasıyla red cevabı verilmişti (Itkowitz,1998:151). 17 Ekim'de ki red cevabının ve barış görüşmelerinin kesilmesinin ardından Rusya gibi Avusturya'da hızlı bir taarruza başlamıştı. Avusturya Niş üzerine harekete geçmişti. Vidin muhafızının Avusturya hududundaki hareketten şüphelenip yardım istemesi de Silahdar Paşa tarafından barış olacak ümidi ile kulak ardı edilmişti. Osmanlı Devletini cephede hazırlıksız yakalamak isteyen Avusturya, Niemirow görüşmelerinde elçisinin ustaca uyguladığı oyalama taktiği ile iki buçuk aya yakın Osmanlı hey'etini oyalamıştı (Mufassal Os.Ta.,1971:V,2493-95).

Murahhas olarak görevlendirilen Râgıb Paşa, Nemçe elçisinin türlü hilelerle kendilerini oyaladıklarını, Moskov murahhasları gelecek diye bekletildiklerini, fakat bu arada Moskov'un Özü'ye ve Nemçe'nin de Niş'i istila ettikleri haberi geldiğini daha önce yapılan andlaşmaları ihlal ettiklerini, Moskov'la barış için uğraşır gözükererek hile yaptıklarını ifâde ederek bu davranışın hiçbir yerde kabûl edilmeyeceğini karşı tarafa sert bir dille ifâde etmiştir (Şemdânî-zâde,1976:I,75).

1737 baharında Niş kalesi teslim olmuş ve bu sayede Nemçe kuvvetleri güneye doğru inerek Şehirköy ve Kosova taraflarına kadar gelmişlerdi. Yenipazar da vire ile teslim olmuştu (Mufassal Os.Ta.,1971:V,2499). Buda Bosna için bir tehdit oluşturuyordu çünkü Yenipazar Bosna'ya geçilen bir kapı durumundaydı. Avusturya'nın asıl hedefi Bosna vilayeti ve ona bağlı yerleri almaktı. Niş ve Vidin kalelerine taarruzlarının sebebi ise sâdece Pasarofça barışı ile elde etmiş oldukları Belgrad'ı bir hudut kalesi olmaktan çıkarıp dâimi emniyetini sağlamaktı (a.g.e.,s.2500). Avusturya'nın Bosna cephesine ağırlık vermesi üzerine Vidin muhafızı İvaz Mehmed Paşa, Niş'de Avusturya'nın az bir kuvvet bıraktığını öğrenmesi üzerine yeniden Niş'i muhâsara etmiş ve üç dört gün içinde kale geri alınmıştı.

Avusturya'nın en önemli cephesi Bosna idi. Zira barış görüşmelerinde arabuluculuğuna karşılık Vidin ve Bosna'dan önemli yerleri talep etmişti. Bosna özellikle Nemçe'nin çok istediği yerd. Daha savaş başlamadan sınırda hazırlıkları başlamış, Bosna vâlisi sâbık sadrâzam Hekimoğlu Ali Paşa durumu bildirdiyse de gerçekleri göremeyen vezir ve kethudâsı bu bilgilere önem vermemişti. Hekimoğlu Ali Paşa müdafaa için gerekli tedbîrleri hazırlamaya çalışırken 9 Temmuz 1737(11 Rebiülevvel 1150)'de Zvornik kalesi civarındaki Psenica palankası ani bir düşman hücumuna uğradı.

Hekimoğlu Ali Paşa Bosna'da eli silah tutan herkesi cepheye çağırdı. Düşman Banyaluka'ya doğru ilerlemiş ve burayı kuşatmıştı. Kale uzun süre dayanmış ve Hekimoğlu Ali Paşa maiyetindeki kuvvetlerle birlikte kale, düşman eline düşmeden yardıma yetişmiştir. Hekimoğlu metanetini ve soğukkanlılığını muhâfaza ile ordusunu sevk ve idâre etmiştir. On saat süren muazzam bir meydan savaşının ardından Avusturya ordusu ağır bir hezimetle geri çekilmek zorunda kaldı (Danişmend,1972:IV,25-26). Ertesi gün yapılan 60 000 düşman askerinin cesedi sayıldı. Ali Paşa, bizzat savaşan kadı ve nâiblerin derecelerini yükseltti ve subaylara teni rütbelere verdi. Hekimoğlu'nun bu zaferi Banyaluka muhâsarası ile başlayan Bosna istilasını durdurdu. Bu zaferle birlikte düşmanlara ait ağırlıklarda Türklerin eline geçmiş oldu (Öztuna,1983:VI,320). Bu sırada Pujin ve Çetin kalelerini muhâsara etmekte olan Nemçe kuvvetleri de Banyaluka bozgunu haberini alır almaz kaçmaya hazırlanırken, Osmanlı kale muhafızları da gelen haber üzerine baskın yapıp düşmanı dağıttılar (Uzunçarşılı,1982:IV,276). Banyaluka zaferinin ardından orduda yaşanan sevinç ile Sava nehri üzerinden Nemçe palangaları tahrip edilmiş, Belgrad'a hatta Varadin'e kadar akınlar yapılmıştı (Aksun,1994:II,361).

Banyaluka zaferinin ardından Vidin muhafızı İvaz Mehmed Paşa Vidin ve Niş seraskerliğine tâyin edildi, Vidin muhafızlığı ise Karaman vâlisi Memiş Paşa'ya verildi. 1737 Kasımında ise Orsova ve Fet-ül-islâm bölgeleri de Avusturya'dan geri alındı. Savaş mevsiminin sona ermesi ile ordu İstanbul'a dönmüştü. Ordu başında İstanbul'a dönen Abdullah Paşa'dan Bekir Ağa'nın da tesiri ile sadâret mührü alınmış ve Selanik mutasarrıflığına gönderilmişti (Şemdânî-zâde,1976:I,77). Daha

ziyâde idârî ve malî konularda bilgili bir zât olan Abdullah Paşa askeri işlere daha uzak bir yapıya sahipti (Aksun,1994:II,362).

Savaş cephesinde olaylar bu şekilde ilerlerken barış görüşmeleri de tamamen sona erdirilmemişti. Yeni atanan vezir Yeğen Mehmed Paşa'nın ilk icraatı Avrupa'nın büyük devletlerine mektuplar göndererek Rus tecavüzlerini ve Avusturya çâsârının yaptığı hileleri anlatmaya çalışmış; Fransa'nın tavassutunu memnuniyetle karşılayacaklarını bildirmiştir. Bâb-ı Alî aynı anda iki cephede savaşmanın zorluğu altında kendine müttefik aramış ve İsveç ve Prusya'dan sadece maddi destek alabildi (Öztuna,1983:VI,323). Fransa ise elçisini Bâb-ı Alî'ye göndererek Pasarofça muâhedeşi esâsı üzerinden Fransa'nın tavassutunu imparatorun kabûl ettiğini ve elçisini murahhas elçi tâyin edildiğini bildirdi (Mufassal Os.Ta., 1971:V,2505).

Daha önce de Osmanlı devleti Fransa baş vekîli Kardinal Flori'ye baş vurarak onun tavassutunu rica etmişti. Osmanlı devleti Lehistan veraseti muhârebesini kazanan Fransa'nın nüfuzundan yararlanmayı istiyordu. Lehistan Kralı II.Ogüst'un ölümü üzerine yerine geçecek kişinin seçimi, bir tarafta Fransa öte tarafta Avusturya ve Rusya olmak üzere andlaşmazlık doğurmuş ve taraflar arasında bir savaşın başlamasına sebep olmuştu (Erim,1953:82). Fransa bu savaşı kazanmış ancak andlaşma daha akdedilmemişti. Fransa da kendi açısından Rusya'nın büyümesinden Karadeniz ve Akdeniz'e inerek ticâret serbestliğine engel olmasından korktuğu için Osmanlı Devleti'nin bu teklifini hemen kabûl etmiş ve gerekli çalışmalara başlamıştı (Uzunçarşılı,1982:IV,263).

Fransa elçisi Kardinal Flori Osmanlı devletini Pasarofça muâhedesince yapılacak bir andlaşma için ikna etmeye çalışıyordu. Önemli olanın barış olduğunu ve murahhasların yeniden Niemirow'a gönderilmesinin en doğru davranış olduğunu bildiriyordu. Zira savaşın devam etmesi durumunda diğer hıristiyan devletlerinin de bu savaşa girmesinin kaçınılmaz olduğunu ifade ediyordu. Osmanlı devleti de cevaben bu aşamaya kadar ki gelişmeleri anlatıyor ve haklılığını göstermeye çalışıyordu. Bundan sonra gerekeni kendi kuvveti ile yapacağını belirtmekle beraber, gene iyi niyetini gösteriyor ve Fransa'nın arabuluculuğu ile bir barışa

yanaşabileceğini belirtiyordu (Mufassal Os.Ta.,1971:V,2504-2505). Ancak karşı tarafın ısrarla Pasarofça esâslarına göre barış isteği, Osmanlı hükümeti tarafından sert bir dille geri çevrilmiştir. Eğer bir andlaşma olacaksa Karlofça'ya göre yapılması ve geçen sene hile ile yapılan saldırılardaki masrafların da temin edilmesi halinde ancak imza atılabileceği bildiriliyordu. Hatta İngiltere ve Flemenk elçileri de tavassut teklif ettilerse de Sadrâzam Pasarofça'ya yanaşmıyordu.

Yeğen Mehmed Paşa Belgrad kalesinin alınıp Avusturya'nın Tuna nehrinin karşı kıyısına atılıp sınırlarımızdan uzaklaştırılması işini mutlaka gerçekleştirmek istiyordu. Ada kalesinin alınması için harcanan çabalar boşa gitmemeliydi ve Belgrad alınarak bu iş tamamlanmalıydı (Mustafa Nuri,1980:III-IV,48). Yeğen Mehmed Paşa 1738 Mayıs (1151 Muharrem)'in da hazırlıklarını tamamlamış Sofya'ya Haziran'da da Niş'e gelmişti. Amacı Belgrad'ı muhâsara etmektir. Ancak Ada-i Kebir kalesini kuşatan İvaz Mehmed Paşa'nın yardım isteği üzerine buraya yönelmiştir. Kaledeki düşmanın ikmal yollarını kesme ihtimaline karşı Belgrad muhâsarasının bir hazırlığı olarak, buranın alınması şarttı.

Ancak Yeğen Mehmed Paşa, Muhadiye boğazında Memiş Paşa, Mustafa Paşa ve Toz Mehmed Paşa üzerine Avusturya'nın saldırdığı haberi üzerine kuvvetlerini bu yöne sevk etti. Muhadiye'de ordu büyük bir başarı elde etti. Aynı zamanda Vidinli Ali Ağa'da Semendire kalesini kuşatmış ve kaleyi takviye otuz bin kuvvet geliyor yalan haberini yayıp kaledekileri korkutarak buranın savaşız alınmasını sağlamıştı (Şemdânî-zâde,1976:I,80). 1738 Ağustos'unda da üç ay kadar direnebilen Ada kalesi Yeğen Mehmed Paşa tarafından aman dilenerek teslim alındı. Bu dönem ki savaş mevsiminde Muhadiye kalesi, Semendire ve Ada-i Kebir kaleleri alınmış, Belgrad bir sonraki seneye kalmıştı (Râgıp Paşa, *Fethiyye-i Belgrad*,Süleymaniye Ktph., Reşit Ef. Nr. 672. yk. 6-7).

Osmanlı ordusunun İstanbul'a dönmesiyle birlikte Fransa elçisi tekrar barış için arabuluculuk vazifesine başladı. İstanbul'da da bu galibiyetler üstüne barış masasına oturulması taraftarı olanlar vardı. Bunun yanı sıra Sadrâzam Yeğen Mehmed Paşa

seferde ısrar ediyor veeğer bir barış olursa Karlofça'ya göre olmasının gerekliliğini haklı olarak savunuyordu (Uzunçarşılı,1982:IV,280).

İstanbul'da barış görüşmelerinin başlaması konusunun müzâkereler yapılırken İsveç hükümeti, Demirbaş şarl(Charles)'ın Osmanlı Devleti'ne olan borcuna mukabil, on bin darbeli tüfek göndermesi Avusturya ve Rusya'yı ciddi bir endişeye sevk etmişti (Aksun,1994:II,365). İki devlet Osmanlılarla bu şartlarda bir barış yapılması için Fransa'nın arabuluculuna başvurmuşlardı.

İstanbul'da ise devlet ricalinin bazı tereddütleri vardı. Sultan Mahmud, Kırım Han'ı Mengli Giray'ı İstanbul'a çağırarak görüşlerini almak istemişti. Rus istilası yüzünden perişan olan Kırım'ı gz önüne alan Han, iki düşmana karşıda galip durumdayken barış yapılması fikrini açıklamış ve sonu belirsiz bir savaşa devam edilmemesini ifâde etmişti. Ayrıca Han Azak kalesi ile ilgili olarak da; kalenin kendilerine kırk, Ruslara ise sekiz saat mesafede olduğunu, eğer Ruslar kaleyi yıkmaya razı oldukları takdirde buradan herhangi bir tehlike gelmeyebileceğini beyanla; burası onlarda dahil olsa donanma kuvvetli olduğu takdirde herhangi bir hareketin olmayacağı görüşünü açıklamıştı. Bu görüşlerinden dolayı Sadrâzam Yeğen Mehmed Paşa Han'ın Azak kalesinin öneminin farkında olmadığını anlamış ve barış taraftarlarına karşı çıkararak sefer için hazırlıkları daha da arttırarak devam etti (Uzunçarşılı,1982:IV,284).

Bu ısrarı pâdişâhla arası iyi olan kızlarağası Beşir Ağa ile arasının açılmasına ve Mehmed Paşa'nın azline sebep oldu (Mufassal Os.Ta.,1971:V,2511). Yeğen Mehmed Paşa'nın "orduyu sefere çıkardıktan sonra kızlar ağasının hakkından gelirim" sözleri Beşir Ağa'ya ulaştırılmış oda pâdişâh üzerindeki nüfuzunu kullanarak yerine Vidin seraskeri İvaz Mehmed Paşa'nın getirilmesini sağlamıştır (şemdânî-zâde,1976:I,87). Fakat İvaz Mehmed Paşa sefer hazırlığında olan orduyu geri çekmenin ve düşmanda geri çekildi imajının oluşmasının bu aşamada doğru olmayacağını düşündüğünden seferi engellemedi ve ordu Avusturya cephesine harekete geçti (Uzunçarşılı,1982:IV,284).

3.2. BELGRAD MUHÂSARASI VE BELGRAD ANDLAŞMASI

Osmanlı ordusu 13 Temmuz 1739 (6 Rebiulâhir)'da Niş'den Begrad'a harekete geçti. 15 Temmuz'da da Semendire'ye vardı. Öncü kuvvetler ise Hisarcık mevkiine varmışlardı. Avusturya ise Belgrad'la Semendire arasında Hisarcık'a iki buçuk saat mesafeye yerleşmişti (a.g.e.,s.286). Mareşal Wallis kumandasındaki Avusturya kuvvetleri Hisarcık boğazındaki bataklığı tutmak üzere harekete geçtiği haberi üzerine yeniçeri Ağası Hasan Ağa Avusturya kuvvetlerinden önce bu mevkiye varabilmek için 22 Temmuz (15 Rebiul-âhir)'da Çarşamba gecesini akşam namazından sonra Semendire'den yola çıkmıştı. Diğer taraftan Rumeli Beylerbeyi Ali Paşa kumandasındaki kuvvetler, sabahın beşinde Hisarcık boğazındaki bataklığa hakim tepelere yetişmiş ve buraları tutmuş bulunuyordu (Aksun,1994:II,365).

Ali Paşa öncü kuvvetleri ile gece baskını yapacaktı. Nemçe kumandanı Vallis durumu öğrenmiş hazırlık yapmış ve bu ilk taarruzu püskürtmüştü. Bu sırada yeniçeri kuvvetleri yetişmiş ve düşmanın ilerlemesini durdurmuştu. Gece karanlığında harp başlamış, Sadriâzâmın da desteğinin gelmesi sonunda, on yedi saat süren büyük ve kanlı bir meydan savaşı olmuştu ve Osmanlı kuvvetleri üstün şekilde harbi bitirmişti. Yarıdan fazla telef veren Avusturyalılar metrislerde de tutunamamış, Tuna'yı gece geçmişti (Uzunçarşılı,1982:IV,288, Râgıp Paşa, *a.g.e.*, yk. 10-11).

Bu zaferden 8-10 saat sonra doğru Belgrad üzerine harekete geçildi ve Belgrad kuşatma altına alındı. Belgrad muhâsarasına Bosna vâlisi Hekimoğlu Ali Paşa'da iştirak etti. Hisarcık mağlubiyeti üzerine Avusturya kumandanı Kont Vallis sulh istemişse de İvaz Mehmed Paşa'nın Belgrad ile birlikte Temeşvar ve Varadin'in teslimi şartıyla andlaşmaya yanaşması karşı tarafça reddedilmiş olması üzerine akabinde Osmanlı kuvvetleri muhâsarayı şiddetlendirmişti.

Belgrad muhâsarasının elli birinci gününde Avusturya ordusunun baş komutanı Kont Vallis barış görüşmeleri için yeniden bir girişimde bulunarak sadrâzama mektup gönderdi. Zira Belgrad Kalesinin daha fazla dayanamayacağını kendisi de anlamıştı. Belgrad düştükten sonra yapılacak bir andlaşmada Türklerin Temeşvar'ı da

istemekten vazgeçmeyeceklerini İmparatora bildirmişti (Osmanlılar Ansiklopedisi, 1996:V,62). Böylece gayet hazırlıksız ve iki devlete karşı aynı anda devam eden savaş ilk olarak Hekimoğlu Ali Paşa'nın kazandığı Banyaluka zaferi ile birden lehimize dönmüş ve ardından gelen başarılar Avusturya cephesinin umulmadık bir zaferle sona ermesine sebep olmuştu.

Avusturya hükümeti son gelinen noktada artık bir barış andlaşmasının imzalanmasına kesin taraftar olmuşlar ve Fransa'nın arabuluculuğuna başvurdular (Râgıp Paşa, *a.g.e.*, yk. 18-19). Feld-mareşal Kont Neipperg'e Belgrad ve tahkimatını Türklere bırakma yetkisini ancak bu yetkiyi çok çaresiz kalmadıkça kullanmaması şartıyla veren hükümet, onu murahhas alarak gönderdi (Hammer,1994:VII,511).

Barış hey'etinde Türk tarafında ordu kadısı Es'ad Efendi, Reifefendi Mustafa ve müsteşar Râgıb Efendi (Râgıp Paşa, *a.g.e.*, yk. 19b); arabulucu olarak Fransız elçisi Marki de Villeneuve ve Avusturya hükümetini temsilen Feld-mareşal Kont Neipperg ve hükümet meclisi kâtibi Momars katılmışlardı (Hammer,1994:VII,513).

Fransız elçisi Villeneuve, kendince Türk murahhasları daha yumuşak davranır hale getirmek için, Bosna vâlisi Hekimoğlu Ali Paşa'yı Neipperg'le tanıştırtarak yakın bir dostluk münasebeti kurma yoluna gitti. Barış görüşmelerinin üçüncü toplântısında sadrâzam Mehmed Paşa durumunun elvermediğini bildirmiş; yerine toplântıya Ali Paşa başkanlık etmiştir (*a.g.e.*,s.514).

Osmanlı devleti barış görüşmelerine Belgrad'ın teslim edilmesi şartını koymuş; aksi takdirde barışa yanaşmayacağını ifâde etmişti. Avusturya ise kaleyi istihkamlarını yıkarak teslim etmeyi kabûl etmişti. İvaz Mehmed Paşa bunu kabûl etmek istemese de barış görüşmelerinde yine arabulucu olarak sahneye çıkan Fransa iki tarafla yaptığı ikna turlarının ardından Belgrad kalesinin yirmi iki yıl evvel Osmanlıların almış olduğu şekliyle iadesi konusunda uzlaşma sağladı ve 1 Eylül 1739(27 cumadelula 1152)'da savaşa son verildi (Mufassal Os.Ta.,1971:V,2414). Beş gün içinde kalenin tahliye ve teslim edilmesine ve tesliminden on beş gün sonra da sulh

müzâkeresine başlanmasına karar verildi (Danişmend,1972:IV,28, Râgıp Paşa, *a.g.e.*, yk. 21b-22). Rumeli beylerbeyi Abdi Paşa-zâde Ali Paşa 7 Eylül(3 Cumadelahir)'de kaleye Osmanlı bayrağını dikti (Mufassal Os.Ta.,1971:V,2514-2515).

18 eylül 1739'da sadriâzam İvaz Mehmed Paşa ile General Neipperg arasında, uzâtılması kabil, yirmi yedi sene için bir sulh muâhedesi imzalandı.² Yirmi üç madde ve bir hatimedden oluşan andlaşmanın en önemli maddelerine göre; Avusturyalıların elinde iken Osmanlı Eflak'ından ayırt etmek için Çasar Eflak'ı denilen Küçük Eflak yani Aluta nehrinin batısına düşen kısmı ve Ada kalesi bütün mülhakatıyla Pasarofca hududundan Belgrad'a kadar bir tarafı Tuna ve bir tarafı Sava nehri ile mahdut Sırbistan kısmı ve Belgrad kalesi terk edilmiştir.

Muâhede ahkâmına göre Belgrad kalesi Osmanlı devleti idâresinde iken Osmanlı tahkimatının tamir edilen kısmı ve bundan başka on iki bin kese sarfiyla Avusturyalılar tarafından yeniden yaptırılmış olan binalarla; tersane ve kışlalar hariç olarak kale içinde ve yanında yeniden yaptırdıkları cephanelik, tabyalar ve çepeçevre yaptırılan varoş duvarı yıktırılacaktı. Yalnız Avusturyalıların yaptırıp yıkmadıkları binalarla, tersane ve kışlalara mukabil kaledeki top, cephane ve zahireleri kendilerine bırakılıyordu. Belgrad'ın batısında Sava kenarındaki Böğürdelen Kalesi Osmanlılarda kalıp Macaristan kısmında Tuna ve Sava'nın sol sahilindeki yerler de Avusturya'da kalmakta idi (Uzunçarşılı,1982:IV,290).

Bu andlaşmanın bir diğer önemli tarafı ise Avusturya'yı müttefiki Rusya'dan ayırması idi. Osmanlı devleti Avusturya ile ayrı bir andlaşma yapmanın yanı sıra bu andlaşmayı Fransa devletinin kefaleti altına alması da Avusturya için bağlayıcı olmuştur, eğer Avusturya bu muâhedeye riayet etmeyecek olursa Fransa'ya da karşı cephe almış sayılacaktı (a.g.e.,s.291). Barışın hemen arkasından gelen ve Rusların bir takım başarılar elde ettiğine dair haberler VI. Şarl'ı bu imzadan dolayı pişmanlık duymasına sebep olmuşsa da Fransa'yı karşısına almaya cesarete edememiştir.

---

² Maddelerin tamamı için bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyâsî Târih Metinleri*, C.I, s.83-92.

Rusya cephesine baktığımızda: Osmanlı ordusu iki sene üst üste bütün gücü ile Avusturya üzerine yüklenmiş olduğundan dolayı bu cephe az bir kuvvetle ve bir seraskerle idâre ediliyordu; bundan dolayı da Ruslar bazı zaferler elde etmişlerdi. Avusturya'nın kendilerini yalnız bırakacağını anlayan Ruslar ise, bu dönemde Lehistan ile bir andlaşma yaparak yanına yeni bir müttefik bulma yoluna gitmiştir (osmanlılar Ansiklopedisi,1996:V,63).

Rusya Hotin ve Yaş'ı almakla beraber Osmanlılara karşı kesin bir netice alabileceklerine kendileri de inanmıyorlardı. Başlaması her an beklenen İsveç savaşı ihtimaline birde Boğdan ve Eflak mukavemetinin katılması Rusları düşündürürken, VI. Şarl'ın Osmanlı Devleti ile Belgrad barışını imzaladığı haberi de geldi. Rusya Fransa'nın ısrarlı tazyiki ile Avusturya'nın da etkisi ile Fransa'nın arabuluculuğunu kabûl etti ve iki devlet arasında on beş madde ve bir hatimeden oluşan barış andlaşması imzalandı (Mufassal Os.Ta.,1971:V,2515). Zira Rusya her ne kadar son zamanlarda bir takım başarılar elde etmişse de, Avusturya ile barıştıktan sonra Osmanlı ordusunun bütün kuvvetleri ile üzerlerine geleceğinden dolayı bu aşamada barışın imzalanmasını daha uygun bulmuşlardır (Uzunçarşılı,1982:IV,292-293).

Fransa elçisi Villeneuve'un yanında bulunan Rus murahhas Coynini ile on beş madde ve bir hatime üzerine barış andlaşması akdedildi. En önemli maddelerine göre; Azak kalesi yıkılarak arazisi her iki devletin tasarrufundan çıkarılıp hâlî kalacak; Ruslar Azak deniziyle Karadeniz'de donanma bulundurmayacak, hatta ticâret gemileriyle dahi denize çıkmasına izin verilmiyordu (a.g.e.,s.293); Kazaklar Türk topraklarına ve Tatarlarda Rus arazisine akın etmeyecekler; Kabartay müstakil olup iki devlet arasında sınır teşkil edecek; Rus elçisi diğer büyük devlet elçileriyle eşit tutulacak (Danişmend,1972:IV,29). Andlaşmanın imzalanmasından sonra orduyu hümayûn İstanbul'a dönmüş ve burada törenle karşılanmıştı.

4. DEĞERLENDİRME

Belgrad Andlaşması gerileme dönemine girdiği kabûl edilen Osmanlı devletinde siyâsî ve askeri sahada gösterdiği en önemli başarıdır. Hatta bu başarı tüm ülkede yeni bir ümit ve neşe kaynağı olmuştur. Avusturya yirmi yıldan beri elinde bulundurduğu Belgrad kalesi'ni -istihkâmları yıkarak da olsa- teslim etmeye razı olmak zorunda kalmıştır. Târihçi Abdurrahman Şeref (Erim,1953:82), bu andlaşma hakkında şöyle demektedir:

“İşbu belgrad muâhede-i asr-ı Mahmud Hâniyi tezyin eden vekâyiden olup Avusturya Devletince hükmü Birinci Petro'nun Prut'da akd ve kabûle mecbur olduğu muâhede-i tezellûliye hükmüne muâdildir. Ve Nemçe hududunu yüzelli seneden beri payidâr hudûd-i tabîye vechile katetmiştir.”

Bu yüzyılda güçlerini arttıran Rusya ve Avusturya'ya karşı aynı anda iki cephede savaşılmış; savaşın sonunda bu iki devletinde solukları kesilmiş ve kendi talepleri üzerine barış masasına oturulmuştur. Osmanlı devleti askeri alanda gösterdiği başarıyı siyâsî alana da taşımasını bilmiş ve Pasarofça andlaşması ile kaybettiği yerleri geri almıştır. Bütün bu başarıların elde edilmesinde daha önce de belirttiğimiz gibi; Osmanlı devletinin askeri ve siyâsî alanda yetiştirdiği mümtaz devlet adamlarının payı çok büyüktür.

Belgrad andlaşması şunu göstermiştir ki; askeri alanda elde edilen başarıların siyâsî alana taşınamaması halinde ülke menfaatlerine tek başına katkı sağlaması mümkün değildir. Nitekim yakın bir târihte Osmanlı'nın zaferi ile neticelenen Prut savaşı ardından imza edilen Prut andlaşması ile gölgede bırakılabildiği. Buna karşılık Belgrad andlaşması askeri sahada elde edilen başarının siyâsî alanada taşınmış olması nazarından önemli bir misal olarak gösterilebilir.

Osmanlı Devleti 1736 yılında başlayan savaş, savaş müddetince iki devlete karşı verdiği mücadele ve sonunda imzalanan Belgrad andlaşması ile bütün Avrupa'ya en büyük güç olduğunu bir kez daha isbatlamıştır. Bu andlaşma ile Karadeniz'e yaklaşmış olan Rus tehlikesinin geçici bir süre için de olsa ber-taraf edilmiş olması önemlidir.

Belgrad andlaşması ile Osmanlı Devleti 28 yıllık bir barış dönemine giriyordu. Karadeniz Osmanlı gölü olarak kalmaya devamla birlikte Osmanlı Devleti böylece hala dünyanın birinci devleti olduğunu isbat ediyordu (Akgündüz,1999:219).

Bu barış, Türk diplomasisi kadar Fransız diplomasisi içinde bir zafer sayılır.Zira müzakerelerin gerçek aracılığını, Fransa'nın İstanbul büyükelçisi Marki de Villeneuve yaptı(Öztuna,1983:VI,326). Bu sebepten Fransa'nın Belgrad andlaşmasında göstermiş olduğu gayret ve faydaları dikkate alınarak, kendisine tanınmış olan ticarî imtiyazlar genişletilmişti. 1740'da yenilenen bu son kapitülasyon devamlı bir mâhiyet kazanmış ve bu târihten sonra artık yenileme ihtiyacı kalmamıştır (Erim,1953:94).

Ayrıca İsveç de Türkiye'ye savaş boyunca bütün dostluk eserlerini göstermiş, hatta Türk-İsveç ittifakı akdedilmiştir. İsveç bu ittifak gereği savaşa iştirak etmemiş fakat maddi desteğini hiç eksitmemiştir (Öztuna,1983:VI,327).

KAYNAKLAR

I

Râgıb Paşa, *Fethiyye-i Belgrad*, Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, nr.3442/2.

Râgıb Paşa, *Fethiyye-i Belgrad*, Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, nr.3655/2.

Râgıb Paşa, *Fethiyye-i Belgrad*, Millet Kütüphânesi, Reşid Efendi, nr.672.

Râgıb Paşa, *Gazavât-ı Sulhnâme-i Belgrad*, Süleymaniye Kütüphânesi, Pertev Paşa, nr.398/2.

Abhülhalîm Memdûh, *Târîh-i Edebîyyât-ı Osmaniyye*, Mahmudbey Matbaası, İstanbul 1306 (Hicri).

Müstakim-zâde Süleyman Sâdeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, İstanbul 1928.

II

Ahmed Rasim, *Osmanlı Târîhi; Osmanlı 700.yıl*, düz. Metin Hasırcı, C. IV, Emir Basın Yayın, İstanbul 1999.

ALTINAY, Ahmed Refik, *Alimler ve San'atkarlar*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1980.

ALTUNDAĞ, Şinasi, “III.Osman”, *İA*, C. IX, İstanbul 1988, s. 448-450.

AKGÜNDÜZ, Ahmed-Sadi ÖZTÜRK, *Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999.

AKSUN, Ziya Nur, *Osmanlı Târîhi-Osmanlı Devletinin Tahlili ve Tenkidli Siyâsî Târîhi*, C. II, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.

BABİNGER, Franz, *Osmanlı Târih Yazarları ve Eserleri*, çev. Çoşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1982.

BABİNGER, Franz, “Râgıb Pasha”, *Encyclopaedia of Islam*; C. 8, New Edition, England 1989.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, “III.Mustafa”, *İA*, C. VIII, İstanbul 1979, s. 700-708.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, “Râgıb Paşa”, *İA*, C. IX, İstanbul 1988, s. 594-596.

BEYDİLLİ, Kemal, *Büyük Fiedrich ve Osmanlılar-XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1985.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. II, Meral Yayınevi, İstanbul 1972.

DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Târîhi Kronolojisi*, C. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuk ve Siyâsî Târih Metinleri; Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*, C. I, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953.

HAMMER, Baron Joseph Von, *Büyük Osmanlı Târîhi*, C. VII-VIII, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994.

HEY'ET, *Başlangıcından Günümüze Kadar "Büyük Türk Klasikleri" Tarih-Antoloji-Ansiklopedi*; C. 6, Ötüken-Söğüt Yayınları, İstanbul 1987.

HEY'ET, *Osmanlı Ansiklopedisi Tarih / Medeniyet / Kültür*, C. V, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.

HEY'ET, *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Târîhi*, C. V, İskit Yayınları, İstanbul 1971.

İNALCIK, Halil, "Reis-ül-küttâb", *İA*, C. IX, İstanbul 1988, s. 670-683.

ITKOWITZ, Norman, *Osmanlı İmparatorluğu ve İslâmi Gelenek*, çev.İsmet Özel, Şule Yayınları, İstanbul 1997.

KARAHAN, Abdülkadir, "Râgıb Paşa", *İA*, C. IX, İstanbul 1988, s. 596-598.

KÖPRÜLÜ-ZÂDE Mehmed Fuat, *Eski Şâirlerimiz Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, Muallim Ahmed Halid Kütüphânesi, İstanbul 1931.

KRAMERS, J. H., "Mısır", *İA*, C. VIII, İstanbul 1979, s. 238-250.

DE LAMARTİNE, Alphonse, *Osmanlı Târîhi*, Toker Yayınları, İstanbul 1991.

LEVEND, Agah Sırrı, *Türk Edebiyatı Târîhi: Giriş*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1973.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. II, Gregs International Publishers Limited, England 1971.

Muallim Naci, *Osmanlı Şâirleri*, haz. Cemal Kurnaz, MEB, Öğretmen Kitapları, İstanbul 1995.

Mustafa Nuri, *Netâyicü'l-Vukûât (Kurumları ve Örgütleri ile Osmanlı Târîhi)*, haz. Neşet Çağatay, C. III-IV, Türk Târih Kurumu, Ankara 1980.

MUTLU, İbrahim, “Râgıb Paşa Kütüphânesi 200 Yaşında”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, C. XII, sayı;1-2, İstanbul 1963.

ÖZTUNA, Yılmaz, *Büyük Türkiye Târîhi, Türkiye'nin siyasî, medenî,kültür, teşkilât ve san'at târihi*, C. VI, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1983.

PALMER, Alan, *Osmanlı İmparatorluğu-Son Üç Yüzyıl-Bir Çöküşün Yeni Târîhi*, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Sabah Kitapları, İstanbul 1994.

Şemdânî-zâde Süleyman Efendi, *Şemdânî-zâde Süleyman Efendi Târîhi; Mür'i't-tevarih*, C. I-II, haz. M. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976.

TABAKOĞLU, Ahmed, “İktisad Sistemi”, *Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti?*, İz Yayıncılık, İstanbul 1999.

TABAKOĞLU, Ahmed, “Osmanlı İktisad Sistemi”, *Osmanlı Ansiklopedisi Târih / Medeniyet / Kültür*, C.V, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.

DE TOTT, Baron, *Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul t.y.

UNAT, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Türk Târih Kurumu Yayınları, Ankara 1968.

URAZ, Murat, *Râgıb Paşa*, Büyük şâirler serisi 10, Tefeyyüz Kitapevi, İstanbul 1940.

URAZ, Murat, *Türk Şâirleri ve Edipleri*, Temeyyüz Kitabevi, İstanbul 1939.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Târîhi*, C. IV, Türk Târih Kurumu Yayınları, Ankara 1982.

YORULMAZ, Hüseyin, *Koca Râgıb Paşa*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1998.

YORULMAZ, Hüseyin, “Koca Râgıb Paşa”, *Osmanlı Ansiklopedisi Târih / Medeniyet / Kültür*, C.V, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.

EKLER

- 1. Râgıb Paşa**, *Fethiyye-i Belgrad*, Millet Kütüphanesi, Reşid Efendi, nr.672.
- 2. Râgıb Paşa**, *Gazavât-ı Sulhnâme-i Belgrad*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, nr.398/2.

ÖZGEÇMİŞ

1974 yılında Adapazarı'nda doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini Adapazarı'nda tamamladı. 1995 yılında İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 'Kütüphâncilik' bölümünden mezun oldu. 2000 yılında "Belgrad hakkında Râgıb Paşa'ya ait bir risâle; Fethiyye-i Belgrad" adlı yüksek lisans tezini verdi.